

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

БАЛАНУЦА Олександр Олександрович

УДК 378.147:327-051(02)

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ДИПЛОМАТІВ
ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РЕСУРСУ ДЕРЖАВИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Кропивницький – 2023

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на базі Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Радул Валерій Вікторович,
Льотна академія Національного авіаційного університету, професор кафедри права та соціально-гуманітарних дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Кічук Надія Василівна,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан педагогічного факультету;

доктор педагогічних наук, професор
Бахмат Наталія Валеріївна,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
завідувач кафедри теорії та методик початкової освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Коляда Наталія Миколаївна,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи.

Захист відбудеться «11» травня 2023 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 23.053.02 у Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка за адресою: 25006, м. Кропивницький, вул. Шевченка, 1, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (25006, м. Кропивницький, вул. Шевченка, 1) та на сайті університету за адресою: <https://www.cuspu.edu.ua>.

Реферат розіслано «11» квітня 2023 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Абрамова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний суспільний розвиток, у тому числі міжнародне життя, відзначається безпрецедентним динамізмом, надзвичайною складністю й багатовимірністю. Отож, учасники світової політики дедалі частіше опиняються перед досі невідомими викликами, які необхідно адекватно оцінити і на які треба дати ефективну відповідь. Зрозуміло, що це вимагає високого професіоналізму дипломатів і всіх, хто працює в галузі міжнародних відносин. Відповідно має підвищуватись і рівень професійної підготовки таких фахівців.

Зміни, що відбуваються у вищій освіті провідних держав світу, вимагають розробки нових інституціональних моделей підготовки кадрів (зокрема, моделей підготовки дипломатів) відповідно до нових реалій, перспектив інституційного, суспільно-політичного й науково-технічного розвитку держав, у тому числі й України. Із використанням найкращого світового досвіду в Україні також має бути побудована і впроваджена нова інституційна модель професійної підготовки дипломатів, зорієнтована на підготовку особистості компетентної, патріотично вихованої та високоорганізованої, налаштованої на саморозвиток та самовдосконалення впродовж усього життя, особистості, якій притаманне інноваційне мислення, прагнення до високої продуктивності праці та європейське світобачення.

Нове міжнародне середовище і відмінні від попередніх умови національного розвитку поставили перед Україною завдання підготовки дипломатичних кадрів, котрі в інтелектуальному, соціокультурному і професійному відношенні відповідали б реаліям сучасного світу. Зрощення нової формації політиків, дипломатів – завдання сучасної української системи освіти, від виконання якого залежить не просто благополуччя тих, хто отримує якісну освіту, але й уся подальша доля нашої держави і суспільства, їх культурно-цивілізаційний, історично-формаційний вибір.

При підготовці дипломатів потрібно розуміти, що ми готуємо специфічні кадри, які мають часом контактувати з дипломатами інших країн, які традиційно належать до елітарних кіл і мають блискучу освіту. Завдання дипломатичної освіти підготувати не тільки належного рівня фахівця, але й особистість, яка б гідно відстоювала інтереси країни та представляла її на міжнародній арені.

Концептуальні засади підготовки майбутніх дипломатів визначені у Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2021 року (2012), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (2022), Законі України «Про вищу освіту» (2014), Законі України «Про дипломатичну службу» (2018) та відповідних нормативно-правових актах й положеннях, що регламентують їхню діяльність.

Питанням формування інтелектуальної еліти та університетської освіти присвячені праці М. Кулініча, Р. Палагусинця, О. Проскури, І. Регейло, Р. Серьожнікової, Р. Цокур та ін.

Окремі аспекти професійної підготовки майбутніх дипломатів в Україні та зарубіжжі стали предметом дослідження вітчизняних науковців (Н. Бідюк, В. Вишпольська, А. Зленко, К. Істоміна, М. Клепар, Н. Ластовець, Г. Матвеев,

Л. Отрощенко, О. Тарасова, О. Тищенко-Тишковець, В. Третько та ін.); теоретичні, методичні, організаційні та практичні засади модернізації цієї підготовки у закладах вищої освіти (Л. Богуш, О. Григор, Б. Гуменюк, К. Долгош, П. Клімкін, С. Корсунський, В. Копійка, М. Мальський, Ю. Мороз, О. Опанасюк, О. Пушкін, Ю. Палєєв, Н. Тимошенко, Т. Чебикін, В. Ціватий та ін.).

Матеріали указаних вище наукових розвідок значно розширили сферу досліджуваної проблеми та мають вагомий педагогічний потенціал для багатовекторного вивчення процесу професійної підготовки майбутніх дипломатів. Однак, незважаючи на розроблену наукову базу і практичне втілення результатів досліджень вчених, слід відзначити недостатню розробленість теоретичних і методичних засад підготовки високопрофесійних дипломатичних кадрів та виховання інтелектуальної еліти країни.

Предметне дослідження означеної проблеми має вагоме теоретичне й практичне значення для вітчизняної педагогічної науки, реформування національної системи вищої освіти та забезпечення кваліфікованими професійно компетентними кадрами державних установ, приватних підприємств, різного роду суспільних інституцій, що є учасниками міжнародних відносин України.

Актуальність та доцільність дослідження теорії і практики професійної підготовки майбутніх дипломатів зумовлена також наявністю певних суперечностей між:

- курсом держави на інтеграцію до Європейського простору вищої освіти, підтвердженого чинною нормативно-законодавчою базою України, та традиційними підходами закладів вищої освіти, які недостатньо ураховують сучасні вимоги до організації та забезпечення якості освітнього процесу професійної підготовки майбутніх дипломатів;

- потребою на ринку праці дипломатів, здатних до успішної професійної діяльності й самоосвіти, та недостатнім науковим осмисленням й напрацюванням концептуальних засад модернізації професійної підготовки майбутніх дипломатів;

- потребою цілеспрямованого формування готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності та недостатньою теоретичною і практичною розробленістю змісту, форм, методів, засобів та технологій професійної підготовки майбутніх дипломатів;

- декларуванням та заповненням освітнього простору новими педагогічними технологіями, зокрема інформаційно-комунікаційними технологіями та недостатнім використанням їх у процесі підготовки майбутніх дипломатів.

Актуальність, недостатня обґрунтованість теоретичних і практичних аспектів розв'язання окресленої проблеми, необхідність усунення визначених суперечностей зумовили вибір теми дисертації – **«Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені

Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 5 від 26.12.2012 р.) та уточнено вченою радою Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 6 від 28.12.2020 р.).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних і методичних засад професійної підготовки майбутніх дипломатів; розробленні й експериментальній перевірці ефективності моделі підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз розробленості наукової проблеми та понятійно-термінологічного апарату дослідження.

2. Проаналізувати методологічні підходи професійної підготовки майбутніх дипломатів.

3. З'ясувати стан професійної підготовки майбутніх дипломатів у системі неперервної освіти.

4. Виявити особливості професійної підготовки майбутніх дипломатів в умовах глобалізаційних процесів.

5. Розробити модель професійної підготовки майбутніх дипломатів та запровадити педагогічні умови її реалізації.

6. Визначити критерії, показники та рівні готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності.

7. Здійснити науково-методичну рефлексію результатів дослідно-експериментальної роботи.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх дипломатів у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави.

Концептуальні засади дослідження. Концепція дослідження передбачала наукове осмислення розвитку процесу професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави як цілісної і динамічної системи, що має соціально-зумовлений характер і залежить від теоретичних, методичних, організаційних та практичних детермінант. Такий підхід дав змогу показати взаємозумовленість та взаємозв'язок у системі професійної підготовки майбутніх дипломатів (спроєкувати зміст, форми, методи, засоби і технології), у її теоретичному наповненні, методичному забезпеченні, організаційних трансформаціях та практичній реалізації.

Провідна ідея дослідження ґрунтована на положенні про те, що цілісний та динамічний освітній процес професійної підготовки майбутніх дипломатів у закладах вищої освіти є соціально зумовленим, педагогічно і професійно детермінованим, враховуючим сучасні процеси побудови суспільства знань, розвитку системи неперервної освіти, вітчизняний та зарубіжний досвід підготовки фахівців міжнародної галузі.

Дослідження базоване на розумінні професійної підготовки майбутніх дипломатів як безперервного, свідомого, цілеспрямованого процесу особистісного і професійного зростання майбутнього фахівця, що забезпечує його фаховий розвиток, набуття практичного досвіду майбутньої діяльності, формування особистісних якостей, здатності до самовдосконалення і саморозвитку.

Метою та результатом підготовки майбутніх дипломатів є відповідна готовність. Готовність майбутніх дипломатів до професійної діяльності розглянуто як інтегральну характеристику особистості, що є сукупністю особистісних і професійних якостей і станів, які визначаються сформованістю професійної свідомості, мотивів досягнень у професії, спрямованістю на реалізацію професійного ідеалу у відповідних соціальних умовах, професійною компетентністю та працездатністю.

Реалізація провідної ідеї та концептуальних засад ґрунтована на фундаментальних філософських ідеях, положеннях, що знайшли вияв у сукупності основних концептів (методологічного, теоретичного, технологічного) та дозволили досягти динамічності й повноти розкриття проблеми.

Методологічний концепт визначає наукові підходи, принципи та методи дослідження.

Теоретичний концепт характеризує основні ідеї, положення, що зумовлюють розуміння особливостей професійної підготовки майбутніх дипломатів; відображає актуалізацію сутності ключових понять дослідження («підготовка», «професійна підготовка», «майбутні дипломати», «професійна підготовка майбутніх дипломатів», «готовність майбутніх дипломатів до професійної діяльності», «професійна компетентність майбутніх дипломатів»), що складають науково-теоретичне підґрунтя досліджуваної проблеми. На теоретичному рівні розроблено концепцію професійної підготовки майбутніх дипломатів; обґрунтовано модель професійної підготовки майбутніх дипломатів.

Технологічний концепт визначає необхідність оновлення змісту, оптимізацію форм, методів, засобів та технологій навчання, спрямованих на модернізацію професійної підготовки майбутніх дипломатів.

Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні філософські ідеї і положення про взаємозв'язок, взаємозумовленість і цілісність явищ і процесів об'єктивної дійсності; про особистість як суб'єкта діяльності та відносин, про системність формування особистості, про взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх факторів її розвитку; філософських концепцій освіти, а також відбиває взаємозв'язок і взаємодію різних підходів загальнонаукової й конкретнонаукової методології до вивчення порушеної проблеми, а саме: парадигмального, системного, синергетичного, культурологічного, аксіологічного, акмеологічного, компетентнісного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого.

Означені підходи ґрунтуються на сукупності методологічних принципів: *загальнодидактичних* (науковості та доступності, систематичності й послідовності, зв'язку теорії з практикою, свідомості й активності, ініціативності та самостійності, індивідуалізації та диференціації навчання та ін.); *специфічних: акмеологічних* (поетапне досягнення вершин власного розвитку; взаємозв'язок розвитку психотехнічних, особистісних, суб'єктно-діяльнісних інтегральних якостей,

здібностей та самосвідомості, комплексності, детермінізму та розвитку, індивідуальності, гуманізму); *андрагогічних* (індивідуалізація навчання, контекстність навчання, системність навчання, елективність навчання, розвиток освітніх потреб, спільної діяльності, актуалізація результатів навчання).

Сукупність схарактеризованих підходів та принципів забезпечує цілісність, ефективність та комплексність дослідження професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави.

Теоретичну основу дослідження складають наукові положення сучасної вітчизняної науки щодо: розвитку вищої освіти та філософії освіти у контексті глобалізаційних змін (В. Бех, Ю. Завгородній, А. Гальчинський, Б. Гершунський, В. Кремень, Н. Кропотова, В. Курило, В. Огнев'юк, Є. Пінчук, С. Савченко, М. Яцейко та ін.); концепції розвитку професійної освіти (Г. Бордовський, Б. Гершунський, Н. Кічук, О. Коваленко, Ю. Конаржевський, В. Кричевський, В. Луговий, В. Садовничий, Т. Туркот та ін.); неперервної професійної освіти (С. Гончаренко, І. Зязюн, Т. Левченко, І. Мартинюк, А. Поляков, С. Сисоева, І. Соколова та ін.); професійної підготовки майбутніх дипломатів (С. Баранов, С. Боринець, Л. Губерський, Л. Дутка, Д. Ільницький, С. Мельничук, О. Тарасова, Ю. Ткач, В. Третько, Ю. Якимчук, О. Яковенко та ін.); загальних положень теорії моделювання та принципів моделювання систем (Б. Гершунський, Б. Глинський, К. Гнезділова, О. Дахін, Н. Сас, В. Штофф та ін.).

Загальна гіпотеза полягає в тому, що професійна підготовка майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави буде результативною за умови обґрунтування, розроблення й упровадження теоретичних, методичних, організаційних та практичних засад модернізації цієї підготовки у закладах вищої освіти.

Положення загальної гіпотези конкретизовано в часткових гіпотезах, відповідно до яких рівень готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності зростатиме, якщо:

- обґрунтувати концепцію професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави;
- розробити та експериментально перевірити модель професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави, складниками якої визначено цільовий, змістовний, технологічний, оцінний, результативний блоки;
- запровадити педагогічні умови реалізації моделі професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави (розвиток професійної ідентичності майбутніх дипломатів, реалізація знаково-контекстного навчання засобами інформаційних технологій, застосування інтерактивних технологій в знаково-контекстному навчанні).

Методи дослідження. Задля досягнення мети дослідження використовувалися такі методи: *загальнонаукові* – аналіз, абстрагування, синтез, конкретизація, порівняння, узагальнення, індукція, дедукція, метод моделювання для розробки моделі професійної підготовки майбутніх дипломатів; контент-аналіз – для систематизованої фіксації змістових одиниць дослідження категорійно-поняттєвого апарату дослідження, а також освітніх програм, навчальних планів і програм, що дозволило зафіксувати особливості підготовки майбутніх дипломатів у системі

неперервної освіти; *теоретичні: конкретно-наукові:* порівняльний та ретроспективний аналіз педагогічних, психологічних, філософських, соціологічних джерел із проблеми дослідження, що уможливило визначення стану дослідження проблеми у сучасному науковому дискурсі; метод термінологічного аналізу, що уможливив відбір та визначення окремих термінів на основі виявлення й уточнення змістового наповнення основоположних понять; контент-аналіз та класифікація для систематизованої фіксації нормативно-законодавчих документів щодо організації освітнього процесу професійної підготовки майбутніх дипломатів у закладах вищої освіти; абстрагування та проєктування для обґрунтування концепції професійної підготовки майбутніх дипломатів; теоретичне моделювання та проєктування – для розробки моделі професійної підготовки майбутніх дипломатів; *емпіричні методи:* обсерваційні (спостереження, самооцінювання, рефлексія), діагностичні (бесіда, анкетування, опитування, тестування, метод експертної оцінки, аналіз продуктів діяльності здобувачів вищої освіти, вивчення досвіду професійної підготовки майбутніх дипломатів у системі неперервної освіти, аналіз освітньої діяльності майбутніх дипломатів), педагогічний експеримент – для експериментальної перевірки ефективності методики діагностування готовності до професійної діяльності майбутніх дипломатів; *статистичні* – кількісний і якісний аналіз даних; статистичне опрацювання результатів – для підтвердження гіпотези дослідження; визначення достовірності отриманих результатів експериментального дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу проведено в Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка, Західноукраїнському національному університеті, Сумському державному педагогічному університеті ім. А. С. Макаренка, Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. До експерименту на різних етапах залучено 250 студентів, 80 викладачів закладів вищої освіти.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що:

– *вперше* цілісно досліджено проблему професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави, зокрема: теоретично обґрунтовано науково-теоретичні та концептуальні засади професійної підготовки майбутніх дипломатів; розроблено та експериментально перевірено модель професійної підготовки майбутніх дипломатів як єдність взаємообумовлених елементів, охоплених причинно-наслідковими зв'язками та зв'язками координування, складниками якої визначено цільовий (відображає мету професійної підготовки майбутніх дипломатів, визначену відповідно до соціального замовлення на підготовку висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців у галузі міжнародних відносин, формування професійної еліти, підготовка дипломатів нової формації), змістовний (охоплює характеристики професійної готовності (сформованість професійної свідомості, мотивів досягнень у професії, спрямованість на реалізацію професійного ідеалу у відповідних соціальних умовах, професійну компетентність та працездатність), теоретико-практичні передумови, принципи професійної підготовки майбутніх дипломатів (науковості та доступності, систематичності й послідовності, зв'язку

теорії з практикою, свідомості й активності, ініціативності та самостійності, індивідуалізації та диференціації)), технологічний (презентує педагогічні умови: розвиток професійної ідентичності майбутніх дипломатів, реалізація знаково-контекстного навчання засобами інформаційних технологій, застосування інтерактивних технологій в знаково-контекстному навчанні), оцінний (містить критерії готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності (рівень розумового розвитку, ставлення до навчання, прагнення опанувати різні способи пізнання, мобілізація вольових зусиль для подолання труднощів у навчанні та досягнення поставленої мети) з відповідними показниками рівнів сформованості зазначеної готовності (низький, середній, високий)), результативний (відображає сформованість готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності у відповідності до соціального замовлення); визначено сутність понять «професійна підготовка майбутніх дипломатів», «готовність майбутніх дипломатів до професійної діяльності»;

– *уточнено* зміст понять «підготовка», «професійна підготовка», «майбутні дипломати», «професійна компетентність майбутніх дипломатів»;

– *удосконалено* форми, методи, засоби та технології професійної підготовки майбутніх дипломатів, спрямовані на підвищення ефективності даного процесу; методичку та інструментарій діагностики готовності до професійної діяльності майбутніх дипломатів;

– *подальшого розвитку набули* методологічні підходи і принципи професійної підготовки майбутніх дипломатів; характеристика вітчизняного і зарубіжного досвіду професійної підготовки майбутніх дипломатів у закладах вищої освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що фактологічний матеріал, теоретичні та практичні положення й науково обґрунтовані висновки дослідження можуть бути використані для визначення стратегічних орієнтирів у професійній підготовці майбутніх дипломатів.

Розроблені теоретичні і методичні матеріали дослідження доцільно використовувати в освітньому процесі ЗВО України, у яких здійснюється професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі міжнародних відносин, а також у системі неперервної освіти фахівців дипломатичної служби з метою зростання їхнього професійного потенціалу. Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі розробки освітніх стандартів й освітніх програм із професійної підготовки фахівців-міжнародників, для створення та впровадження в освітній процес закладів вищої освіти нових освітніх компонентів навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх дипломатів; для розширення та оновлення змісту навчальних курсів «Дипломатичний протокол та етикет», «Дипломатична служба та теорія переговорів», «Економічна дипломатія», «Історія дипломатії», «Публічна дипломатія», «Сучасна дипломатична система та особливості організації консульської служби», «Сучасні інформаційні технології» тощо; для розроблення спецкурсів, курсів за вибором студентів, спецсемініарів, підручників, навчальних посібників; для організації виробничої практики; у проведенні наукових досліджень з означеної проблематики.

Результати дисертаційної роботи *впроваджено* в освітній процес Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (довідка № 515 від

15.02.2022 р.), Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 01-10/245 від 27.04.2022 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка №01-23/56 від 27.04.2022 р.), Західноукраїнського національного університету (довідка № 126-31/670 від 28.04.2022 р.), Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (довідка № 06.05-01-460 від 11.05.2022 р.).

Особистий внесок автора в працях, опублікованих у співавторстві. У статтях «Публічна дипломатія України в Кувейті: потенціал нестандартних рішень» (внесок автора 60 %) та «Публічна дипломатія в роботі дипустанов: цікаві факти з українського досвіду в Кувейті» (внесок автора 50 %) автором проаналізовано освітні проекти у сфері публічної дипломатії України в Кувейті, висвітлено ефективність альтернативних підходів до реалізації публічної дипломатії України в Кувейті, у статті «Educational dimension of public diplomacy: synergy of international and nation-wide educational projects» (внесок автора 60 %) окреслено виміри та форми освітньої дипломатії, проаналізовано освітні ініціативи Посольства України в Державі Кувейт як інструменту налагодження освітніх контактів й розвитку співробітництва між освітніми установами обох країн, у статті «Theory and Practice of Organization of Independent Cognitive Activity of Future Teachers by Means of Information and Communication Technology in Quarantine Conditions in Ukraine» (внесок автора 40 %) проаналізовано та інтерпретовано результати емпіричного дослідження організації самостійної пізнавальної діяльності фахівців в умовах карантину; у статтях, розміщених у міжнародних наукометричних базах, а саме: «The main aspects of professional training of students in a pandemic» (внесок автора 35 %) (Web of Science) досліджено питання професійно-практичної підготовки та виховання конкурентоспроможного фахівця під час навчання у закладах вищої освіти, «The main aspects of distance education for students in times of epidemic restrictions» (внесок автора 37 %) (Web of Science) розкрито особливості впровадження основних засобів дистанційної освіти в період пандемічних обмежень, «Socio-Economic Aspects of the Impact of Military Actions on the Labor Force» (внесок автора 35 %) (Web of Science) охарактеризовано основні чинники, що впливають на використання робочої сили в Україні до початку військової агресії, «The use of distance technologies in Rural Education in the context of the development of a system for assessing the quality of teaching» (внесок автора 35 %) (Web of Science) розкрито проблеми сучасного освітнього процесу, показано визначальну роль спілкування в конкретній моделі дистанційного навчання, «The Role of Communication and Dialogue During Studies in Higher Education» (внесок автора 40 %) (Web of Science) висвітлено сутність соціальної та комунікативної компетентності як психолого-педагогічного явища, охарактеризовано комунікаційні моделі, що відображають соціальну природу спілкування.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження апробовано на наукових і науково-практичних конференціях: *міжнародних*: «Proceedings of the International Conference on Economics, Law and Education Research» (Київ, 2021), «Психологія та педагогіка у XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрямки досліджень» (Київ, 2021), «Modern directions of scientific research development» (Чикаго, США, 2021), «Світ дидактики: дидактика

в сучасному світі» (Київ, 2021), «Modern scientific research: achievements, innovations and development prospec» (Берлін, Германія, 2021), «Results of modern scientific research and development» (Мадрид, Іспанія, 2021), «Innovations and prospects of world science» (Ванкувер, Канада, 2021), «Innovations and prospects of world science» (Ванкувер, Канада, 2022), «Modern science: innovations and prospects» (Стокгольм, Швеція, 2022), «Science, innovations and education: problems and prospects» (Токіо, Японія, 2022), «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2022), «Українсько-арабські мовні контакти» (Київ, 2023).

Результати дослідження обговорювалися й дістали позитивну оцінку на засіданнях кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (2016–2022).

Публікації. Результати дисертаційної роботи висвітлено в 40 наукових праць (з них 31 – одноосібна): 27 відображають основні результати дослідження (з них 17 статей у наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України, 1 монографія, 9 статей у закордонних наукових виданнях (з них 5 статей в наукових виданнях, що входять до бази Web of Science Core Collection); публікації, які додатково відображають наукові результати докторської дисертації: 1 навчальний посібник, 10 тез у матеріалах науково-практичних конференцій; 2 публікації в інших виданнях.

Кандидатську дисертацію на тему «Іноземний капітал у кредитно-фінансовій системі України» зі спеціальності 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит було захищено в 2010 році. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовуються.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (437 найменувань, із них 43 – іноземною мовою), 8 додатків. Загальний обсяг роботи – 607 сторінок, із них 388 сторінок основного тексту. Робота містить 16 таблиць та 19 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами, планами і темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження; обґрунтовано концептуальні, методологічні та теоретичні засади дослідження; сформульовано гіпотезу; окреслено методи дослідження; визначено експериментальну базу; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів та подано відомості про впровадження результатів наукового пошуку; схарактеризовано особистий внесок автора у роботах, опублікованих у співавторстві; подано відомості про апробацію результатів дослідження; наведено структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *«Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави»* – з'ясовано ступінь дослідження порушеної проблеми в сучасному науковому дискурсі; визначено термінологічне поле дослідження та методологічні підходи до підготовки майбутніх дипломатів; наведено результати аналізу досвіду підготовки дипломатів у вітчизняних і зарубіжних закладах освіти.

У педагогічній площині досліджено такі аспекти проблеми професійної підготовки майбутніх дипломатів, як: формування професійної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічного профілю у вищій освіті Німеччини (Л. Отрощенко), особливості професійної підготовки магістрів міжнародних відносин у Великій Британії, Австралії, Німеччині, США та інших країнах; міждисциплінарний підхід до підготовки майбутніх магістрів міжнародних відносин (В. Третько), професійна підготовка бакалаврів гуманітарних наук із міжнародних відносин в університетах Канади (К. Істоміна), професійна підготовка фахівців з міжнародних відносин у системі вищої освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) (М. Клепар), формування готовності студентів факультету міжнародних відносин до творчої професійної діяльності (К. Долгош), підготовка магістрів у галузі міжнародних відносин до стратегічного управління професійною кар'єрою (Л. Богуш), вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців міжнародних економічних відносин шляхом застосування навчальних тренінгів (С. Мельничук), підготовка дипломатів в умовах глобалізації та інтеграції сучасного світопорядку (М. Кулінич), підготовка фахівців міжнародників в умовах трансформації міжнародної системи (М. Мальський та Ю. Мороз), розвиток комунікативних здібностей майбутніх фахівців міжнародних відносин (Ю. Якимчук), інноваційні моделі підготовки дипломатів (В. Циватий) та інші.

На основі аналізу наукових праць висвітлено основні підходи до визначення понять: «підготовка», «професійна підготовка», «майбутні дипломати», «професійна підготовка майбутніх дипломатів», «готовність майбутніх дипломатів до професійної діяльності», «професійна компетентність майбутніх дипломатів». Це уможливило уточнення ключових понять дослідження.

Запропоновано авторське трактування поняття *«професійна підготовка майбутніх дипломатів»* як безперервного, свідомого, цілеспрямованого процесу особистісного і професійного зростання майбутнього дипломата, що забезпечує його фаховий розвиток, набуття практичного досвіду майбутньої діяльності, формування особистісних якостей, здатності до самовдосконалення і саморозвитку.

Поняття *«готовність майбутніх дипломатів до професійної діяльності»* в авторській інтерпретації визначено як інтегральна характеристика особистості, що є сукупністю особистісних і професійних якостей і станів, які визначаються сформованістю професійної свідомості, мотивів досягнень у професії, спрямованістю на реалізацію професійного ідеалу у відповідних соціальних умовах, професійною компетентністю та працездатністю.

Методологічними підходами до дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави визначено парадигмальний, системний, синергетичний, культурологічний, аксіологічний, акмеологічний, компетентнісний, діяльнісний та особистісно-орієнтований підходи.

Парадигмальний підхід передбачає розгляд внутрішньої логіки розвитку підготовки дипломата з точки зору виникнення, трансформації, взаємодії різних парадигм – цілісних концепцій, що базуються на особливих онтогенетичних та гносеологічних ідеалізаціях й установках, поширених у суспільстві. Підготовка

майбутніх дипломатів упродовж ХХ – початку ХХІ століття відбувалась під впливом різних зовнішніх і внутрішніх чинників. Серед них виділяють політику та ідеологію держави, соціально-економічні потреби суспільства, темпи науково-технічного й соціального прогресу, рівень розвитку теорії освіти і практики тощо. Під дією зазначених чинників визначається спільна мета поліпшення (реформування або модернізація) підготовки дипломатів, що найбільш повно відображає очікування суспільства щодо досліджуваного об'єкта. Далі відбуваються власне якісні перетворення, що визначають тенденції розвитку професійної підготовки дипломатів на сучасному етапі. Згодом зміни в освітній практиці переростають у певні традиції вищої школи щодо підготовки дипломатів.

Системний підхід в аналізі теоретичних і методичних засад підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави передбачає: виявлення сутності явища і процесу як самостійних систем певного порядку, що мають різні структури зв'язків з економічними підсистемами і середовищем; розроблення синтетичних та аналітичних показників, що характеризують кількісний аспект явищ і процесів у нерозривному зв'язку з їхніми якісними параметрами; вивчення законів, закономірностей і тенденцій їх розвитку на основі відбору та використання інформації; складання моделей розвитку явищ і процесів з урахуванням динамічності системи підготовки дипломатів.

Синергетичний підхід виконує роль методологічного орієнтиру в пізнавальній і практичній діяльності, котра передбачає застосування сукупності ідей, понять, методів у дослідженні та управлінні відкритими нелінійними самодостатніми системами та дає змогу по-новому розкрити наукове знання про систему підготовки дипломатів, орієнтує на багатовимірність, поліфонічність пізнаваних процесів, виявлення в них недостатньо розкритих станів, визнання великої ролі випадковості в розвитку тенденцій.

Культурологічний підхід уможливорює розгляд підготовки дипломатів у системі вищої освіти як частини національної культури, в якій відображені культурні цінності, традиції української культури, а також як елемент світової культури в її культуровідповідності. Культурологічний підхід націлює на розгляд процесу формування готовності майбутнього дипломата до професійної діяльності як підсистеми загальної культури людини.

Аксіологічний підхід базується на сукупності теоретико-методологічних положень та організаційно-методичних заходів, що спрямовані на створення умов із засвоєння й трансляції цінностей і технологій, що забезпечують творчу самореалізацію особистості майбутнього дипломата в професійній діяльності. Із позицій *акмеологічного підходу* процес підготовки дипломатів розглянуто як неперервний, свідомий, цілеспрямований процес особистісного і професійного зростання й досягнення професійної зрілості за умови взаємодії внутрішніх і значущих, активно-творчого сприйняття зовнішніх чинників. Професійну зрілість дипломата визначаємо як готовність до наступного кроку в життєдіяльності людини – реалізації професійних функцій дипломатичної діяльності. Результат підготовки лежить у площині професійно реалізованих завдань, сформованої професійної компетентності дипломата, спрямованого на розвиток професійно значущих якостей та акумулювання досвіду, навичок й умінь для досягнення поставленої мети.

Компетентнісний підхід уможливорює визначення результатів професійної підготовки дипломатів як динамічного

процесу, результатом якого є сформовані компетенції у здобувачів. *Діяльнісний підхід* займає одне із провідних місць у дослідженні професійної діяльності дипломата, яка розуміється як специфічний спосіб професійного буття, що забезпечує неперервний розвиток особистості шляхом пристосування її до умов життя і зміни цих умов. Суттєві положення діяльнісного підходу дозволяють підготовку майбутнього дипломата розглядати у двох аспектах або на рівні двох підсистем: готовності – на рівні формування суб'єктивної моделі професійної діяльності (інтеріоризації) та адекватності практичної реалізації професійної діяльності – на рівні екстеріоризації. *Особистісно орієнтований підхід* у професійній освіті, зокрема у підготовці дипломатів, передбачає методологічну спрямованість професійної діяльності, яка виявляється у послідовному ставленні до майбутнього фахівця як до особистості, як до свідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта навчально-виховної взаємодії та дає змогу забезпечувати, підтримувати процеси самовияву, саморозвитку і самореалізації особистості, розвитку її індивідуальності.

Наведено результати аналізу досвіду підготовки дипломатів у таких країнах, як-от: Велика Британія, Франція, США, Україна. З'ясовано, що провідне місце серед модернізаційних змін у світовій та українській практиці, освітній парадигмі посідають оновлені еталони змісту і форм вищої освіти й навчання дипломатів, орієнтовані на створення моделі якісної підготовки фахівців на основі стандартів компетентності. Поряд із позитивними зрушеннями в підготовці дипломатів в Україні залишаються нерозв'язаними питання формування нової парадигми професійної підготовки дипломатів, яка ґрунтується на використанні найкращих освітніх здобутків України і світу. Необхідним є відродження традицій Дипломатичної академії України імені Геннадія Удовенка щодо професійної підготовки дипломатів започаткованих ще з часів її заснування та модернізація навчального закладу відповідно до сучасних реалій з метою забезпечення доступу до профільного закладу вищої освіти та просування студентів з видатними інтелектуальними можливостями та особистостей, здатних до успішної професійної діяльності в галузі дипломатії.

У другому розділі – «Організація професійної підготовки майбутніх дипломатів у закладах вищої освіти в умовах глобалізаційних процесів» – виявлено особливості професійної підготовки майбутніх дипломатів в умовах глобалізаційних процесів; визначено принципи, зміст, методи та форми професійної підготовки майбутніх дипломатів; розкрито проблему професійної компетентності майбутніх дипломатів у наукових дослідженнях.

Світова глобалізація, трансформація українського суспільства і перехід до створення національної інноваційної системи – такими є зовнішні та внутрішні імперативи, що впливають на розвиток вітчизняного кадрового потенціалу дипломатичної та консульської служби України. Як осередок інтелектуальних ресурсів суспільства кадровий потенціал зовнішньополітичної сфери впливає на конкурентоспроможність держави й переважно визначає місце України у світовому глобалізованому просторі. Глобалізація зумовлює модернізацію професійної підготовки дипломатів, становлення інноваційної освітньої системи, зорієнтованої на входження у світовий освітній простір.

Підготовка політичної еліти, здатної діяти заради національних інтересів, а не виключно заради власних амбіцій і вигод, є надскладним завданням, що постає перед сучасною українською освітянською спільнотою. Це залежить, зокрема, від спроможності національної системи освіти виховати майбутніх дипломатів у дусі ідей демократії, толерантності, взаєморозуміння та співпраці.

При підготовці майбутніх дипломатів необхідно акцентувати увагу на тому, що в механізмі функціонування й розвитку соціуму змінюється статус людини. Визначається це тим, що постіндустріальне виробництво виступає процесом зростаючої інноваційності на швидkozмінній інформаційній та науковій основі. Рушієм постіндустріалізму усіх сфер його життєдіяльності (матеріально-виробничої, соціальної, політичної, духовної, сімейно-побутової) є особистість. У контексті цієї тенденції значущими є соціокультурні аспекти підготовки майбутнього дипломата. Майбутній дипломат повинен прагнути до самовизначення, самоактуалізації й самореалізації з орієнтацією на професійну діяльність.

Самовизначення визначає спрямованість майбутнього дипломата на творчу професійну діяльність, вибор ним змісту ціннісно-сміслових орієнтирів у навчально-пізнавальній діяльності як на рівні загальних еталонів, так і на рівні кожного фрагмента професійної реальності. Самовизначення для студента означає рішуче й безповоротне рішення «самоздійснюватися» як майбутній дипломат.

Закономірним наслідком зробленого вибору, прийнятого рішення, самовизначення виступає самоактуалізація. Під самоактуалізацією майбутнього дипломата розуміємо реалізацію потенційних інтелектуальних і емоційно-ціннісних можливостей молодого людини, її здібностей, а також прагнення до внутрішньої синергії особистості. Поняття «синергія» трактується як взаємодія двох або більше чинників, у результаті якої підсилюється значущість кожного окремого компонента. Таким чином, процес становлення особистості – це синергізм спільно взаємодіючих явищ і процесів на системному рівні. Сформований у процесі професійної підготовки майбутніх дипломатів інтелектуальний та емоційний потенціал передбачає реалістичну, позитивно розвивальну Я-концепцію. Вона забезпечує спрямованість на самоактуалізацію й реалізацію когнітивно-емоційної складової в професійній і соціальній діяльності.

Необхідність підвищення рівня кваліфікації в майбутніх дипломатів під час професійної підготовки актуалізує проблему формування їхньої професійної ідентичності, оскільки вона є однією з важливих умов професійного розвитку особистості, її самопізнання й самовдосконалення в професійній діяльності, професійній самореалізації, творчій спрямованості й продуктивності. Побудова професійної ідентичності – це створення власної моделі професійної поведінки, що має такі властивості: мінлива протягом людського життя; достатньо тривала для реалізації на практиці. Формування професійної ідентичності майбутнього дипломата не відбувається одномоментно – це результат процесу комплексної професійної підготовки та формування професійних та особистісних якостей, причому основну роль у професійній підготовці відіграють знаннева й компетентнісна складові, тобто формування професійно значущих компетенцій. У сучасних умовах при призначенні на певні дипломатичні посади пріоритетними є

не лише професійні, а й особисті якості майбутніх співробітників зовнішньополітичного відомства.

Професійна ідентичність, безпосередньо пов'язана з професійним самовизначенням, професіоналізацією та становленням професіонала як в особистісному плані, так і в оволодінні професійно значущими навичками та компетенціями.

Особистість фахівця в галузі міжнародних відносин повинна вирізняти чіткість цілей і соціально значущих ціннісних орієнтацій, творче ставлення до справи, прагненням до високої продуктивності праці, до неперервного саморозвитку. Чітке уявлення майбутнього дипломата про своє професійне майбутнє, уміння вибудувувати свій професійно-освітній простір на різних етапах професійного становлення та готовність реалізуватися в ньому фактично є діагностованим результатом саморозвитку особистості в період професійної підготовки. Саморозвиток майбутнього дипломата сприяє високому рівню самовдосконалення та самореалізації в майбутній професійній діяльності. Об'єктивна реальність спонукає приділяти більше уваги розвитку в майбутніх дипломатів здатності до здійснення функцій самоконтролю, саморегуляції та самоствердження в професійній діяльності.

Глобалізаційні процеси актуалізували проблему виховання полікультурної особистості, яка здатна сприймати й розуміти культурні особливості інших народів, що створює передумови для успішної взаємодії та взаємопроникнення різних культур. Професійна підготовка характеризується пошуком нових підходів і методів навчання майбутніх дипломатів в умовах гуманізації освіти, реалізація яких виводить майбутнього фахівця на міжкультурну взаємодію.

Професійна підготовка майбутнього дипломата готує до тривалого перебування в чужій країні, де він проходить процес адаптації і відчуває вплив іншої культури, також робить актуальними проблеми акультурації (процесу взаємодії культур, у ході якого відбувається їх зміна, засвоєння ними нових елементів, освіта принципово нового культурного синтезу).

До сучасних вимог, що висувуються до майбутніх дипломатів, можна віднести не тільки стресостійкість у кризових ситуаціях, здатність працювати в команді, а й наявність високого рівня толерантності. Формування й розвиток толерантності як стійкої ціннісно-сміслової установки відбувається на особистісно-світоглядній основі шляхом усвідомлення й прийняття людиною складності, багатовимірності як самої життєвої реальності, так і варіативності її сприйняття, розуміння й оцінювання різними людьми, а також відносності і суб'єктивності власних уявлень і своєї картини світу; за допомогою формування емоційної стійкості до неприємних емоцій і переживань при розходженні думок і зіткненні з відмінностями; за рахунок застосування знання особливостей здійснення толерантних міжособистісних і міжкультурних комунікацій.

Розвиток толерантності як установки особистості, що володіє навичками толерантного спілкування й поведінки, відбувається в комунікативному контексті. Тому особливо важливо виробляти функціональні вміння розуміти погляди і думки представників іншої культури, коригувати свою поведінку, долати конфлікти в

процесі комунікації, визнавати право на існування різних цінностей, норм поведінки.

Процес підготовки майбутнього дипломата, спрямований на створення умов для професійної самореалізації за допомогою міжкультурної комунікації, спирається на розуміння тієї чи іншої мови не тільки як засобу отримання інформації, але й як провідного елемента культури. У процесі формування міжкультурної комунікації важливо знайти найбільш адекватне поєднання всіх елементів: норм, цінностей, знань, умінь.

Виокремлено основні причинно-наслідкові зв'язки, притаманні системі підготовки майбутніх дипломатів: цілі, структура та зміст професійної діяльності, сучасні та прогностичні тенденції розвитку дипломатичної діяльності зумовлюють цілі, принципи, зміст професійної освіти, методи, форми організації та засоби підготовки майбутніх дипломатів; набуття майбутнім дипломатом ділових та особистісних якостей стимулює розвиток професійної діяльності, а її якісно новий рівень, у свою чергу, призводить до подальшого особистісного розвитку; діалектика наукового пізнання є такою, що чим більше людина заглиблюється в предмет вивчення, тим необхіднішими для неї стають міждисциплінарні знання з найрізноманітніших галузей науки.

Однією з основних цілей професійної освіти є формування у майбутнього дипломата під час навчання цілісної структури майбутньої професійної діяльності. Це означає, що необхідно організувати навчання таким чином, щоб навчально-пізнавальна діяльність трансформувалася у професійну, відповідно змінювалися потреби, мотиви, цілі, засоби і методи діяльності. Забезпечувала готовність до творчої професійної діяльності фахівців з міжнародних відносин.

Основну мету професійної освіти майбутніх дипломатів необхідно розглядати в трьох основних аспектах: формування загальноосвітніх і фахових компетентностей як основи особистісної і професійної самореалізації; виховання соціально активної, самодостатньої особистості; задоволення нагальних і перспективних потреб розвитку міжнародних відносин у кваліфікованих фахівцях, які відповідають вимогам сучасної глобалізації, викликам складної внутрішньої і зовнішньої ситуації в Україні, забезпечують піднесення її іміджу й статусу в світі.

У формуванні цілей професійної підготовки майбутніх дипломатів доцільно виходити із необхідності розвитку в майбутнього фахівця якостей, що допомагають йому реалізувати себе не тільки як суспільну істоту, але й як неповторну індивідуальність зі своїми специфічними запитами й індивідуальними способами творчої самореалізації.

У підготовці майбутніх дипломатів широко застосовуються загальнодидактичні принципи: науковості та доступності, систематичності й послідовності, зв'язку теорії з практикою, свідомості й активності, ініціативності та самостійності, наочності, індивідуалізації та диференціації навчання та ін.; специфічні: акмеологічні (поетапне досягнення вершин власного розвитку; взаємозв'язок розвитку психотехнічних, особистісних, суб'єктно-діяльнісних інтегральних якостей, здібностей та самосвідомості, комплексності, детермінізму та розвитку, індивідуальності, гуманізму); андрагогічні (індивідуалізація навчання,

контекстність навчання, системність навчання, елективність навчання, розвиток освітніх потреб, спільної діяльності, актуалізація результатів навчання).

Сьогодні традиційні уявлення про зміст освіти майбутніх дипломатів, орієнтованої переважно на вузькопрофесійну підготовку фахівців, на екстенсивний підхід до її формування, вступили в суперечність із потребами в фахівцях нового типу для дипломатичної служби.

Дипломати повинні володіти необхідними функціональними знаннями, професійним мисленням, спеціальними вміннями та навичками, керуватись у своїй професійній поведінці демократичними і гуманістичними цінностями, утверджувати й захищати ідеї правової держави, постійно знаходитись в процесі творчого пошуку та саморозвитку.

Зміст навчання майбутніх дипломатів не обмежується знаннями, вміннями і навичками, а включає два важливих компоненти: інформативний, засвоєння якого дає майбутньому фахівцю можливість орієнтуватись у надбаннях попередніх поколінь та необхідну «над професійну» підготовку (знання, уміння та навички трактуються як об'єкт засвоєння); діяльнісний, засвоєння якого дозволить майбутньому дипломату використовувати теоретичні надбання та «над професійні» знання для розв'язання конкретних професійних цілей (знання, вміння і навички розглядаються як спосіб діяльності, спрямованої на розвиток творчого потенціалу фахівця).

Проектуючи зміст дипломатичної освіти, необхідно орієнтуватися на стратегічні важелі модернізації дипломатії. Тут слід виділити насамперед ті, що визначають зміст оновлюваної праці дипломата. По-перше, заклад вищої освіти повинен стати важливим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих установок особистості. По-друге, потенціал освіти потрібно повною мірою використовувати для консолідації суспільства, збереження єдиного культурного простору, подолання соціальних конфліктів. По-третє, дипломатична освіта повинна сприяти формуванню професійної еліти, підготовці політиків нової формації.

Дипломат повинен мати професійні знання, бути переконаним у їх соціальній доцільності й корисності, вміти застосовувати їх у своїй професійній діяльності, розширювати професійні знання з міжнародних відносин, які формуються із всебічних і глибоких знань з історії та теорії міжнародних відносин, світової економіки та економіки України, основних принципів і тенденцій розвитку міжнародних відносин, розуміння процесів їх реалізації, бути впевненим у цих знаннях у процесі здійснення своєї діяльності, майстерно уміти використовувати комплекс засобів і прийомів під час вирішення різнопланових питань зовнішньополітичного характеру. Мати сформований світогляд як систему знань про навколишній світ і своє місце в ньому, про можливості реалізації в умовах сьогодення своїх життєвих програм; сформоване філософське, економічне, правове мислення; повинен розумітися на проблемах ринкової економіки, соціальних, національних, етнічних процесах розвитку суспільства, в питаннях зовнішньої політики України та інших держав, міжнародно-правових зовнішньоекономічних відносинах між державами; знати закономірності та особливості формування культур інших народів, брати участь у громадському житті.

Фахівець міжнародної сфери повинен володіти широкою ерудицією і високим рівнем культури, розуміти національно-державні інтереси України, забезпечувати їх у своїй професійній діяльності. Від нього вимагають: постійного вдосконалення фахової майстерності, поповнення свої знань, розширення світогляду, вмінь застосовувати свої знання на практиці, вільно володіти державною та іноземними мовами на високому рівні професійного спілкування, грамотного володіння дипломатичним протоколом та етикетом.

Важливою складовою підготовки дипломата є творча інновація сучасного світового досвіду дипломатичної освіти в існуючі навчальні програми. В умовах гуманізації освіти підготовка майбутніх дипломатів вимагає нових підходів до навчання. Загалом ідеться про певний комплекс цінностей, умінь і знань громадян, сформованих системою гуманітарних наук, які забезпечують їм свідому участь та активну позицію в політичному житті, можливість визначити власні політичні інтереси і зіставити їх з інтересами всього суспільства.

Зауважимо, що складність професійної діяльності дипломата передбачає спеціально організований простір професійної підготовки. Формування такого простору складається з низки умов: стратегічних – підходи, концептуальні позиції, що визначають результат та технічних – технології професійної підготовки в закладах вищої освіти.

При відборі змісту професійної освіти майбутніх дипломатів необхідно враховувати особливості професійної діяльності, пов'язаної з інформаційно-аналітичною та організаційно-комунікаційною діяльністю, зокрема з готовністю до міжкультурної комунікації.

Формування готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності тісно пов'язане з інтеграцією знань, використанням міжпредметних зв'язків. Професія дипломата узагальнює досвід людської діяльності за тривалий історичний період, є квінтесенцією таких спеціальних наук як історія та міжнародні відносини, політологія, релігієзнавство, економіка і право, країнознавство та мовознавство тощо. Поглиблене вивчення цих дисциплін дозволяє дипломату освоїти духовний досвід минулого, порівняти його з особистим досвідом, долучитися до загальнолюдських духовних цінностей.

Підготовку сучасного дипломата неможливо здійснювати без низки нових напрямів, таких, як: вивчення психології лідерства, превентивної конфліктології, критичного мислення, етики професійного спілкування тощо.

Модернізація змісту освіти зумовлює посилення ролі інноваційних методів у системі професійної підготовки майбутніх дипломатів. Доведено, що професійну підготовку майбутніх дипломатів необхідно організовувати так, щоб їхня діяльність виступала засобом вирішення професійних завдань. Розгляд ситуацій професійного спрямування, що потребують відповідного типу поведінки та пошук виходу з них, вивчення ситуації на первинному ринку праці тощо сприяють створенню позитивної мотиваційної спрямованості на професійну діяльність.

В умовах відкритості світового інформаційного поля, коли збільшується обсяг нових знань, важливо навчити майбутніх дипломатів у загальному потоці інформації знаходити необхідні знання, перетворювати їх на цінності, надавати їм особистісного сенсу, володіти ними як інструментом практичних дій. При цьому

основним є: пізнання себе, поступове формування образу свого «Я», оволодіння засобами становлення власної індивідуальності, набуття досвіду використання знань у професійній діяльності.

Встановлено, що застосування інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх дипломатів сприяє підвищенню мотивації до оволодіння професією, збільшенню активності в навчанні, розвитку професійного творчого мислення, оволодінню майбутніми дипломатами системою узагальнених професійних прийомів і вмінь їх використовувати в умовах, близьких до реальної професійної діяльності.

Дипломатична діяльність, поряд із професійною компетенцією фахівця, визначається його особистісними якостями, духовно-моральним потенціалом. Не випадково дипломатів, працівників вітчизняної дипломатичної служби завжди вирізняли з-поміж інших певні якості: широка ерудиція, організованість, вміння ефективно використовувати новітні інформаційні технології, глибоке розуміння історичної долі свого народу. Громадянська позиція, соціальна активність, порядність, справедливість та інші загальнолюдські цінності визначають сьогодні імідж і престиж дипломата. Відзначимо також зростаючу роль на шкалі цінностей таких показників, як творча активність, інтелектуальні здібності, рівень загальної та професійної культури.

Проведений аналіз засвідчує наявність різних точок зору вчених щодо визначення сутності професійної компетентності майбутнього дипломата та специфіки її формування в процесі професійної підготовки. В сучасних працях чітко прослідковується тенденція щодо обґрунтування професійної компетентності як важливої характеристики особистості сучасного дипломата.

Встановлено, що складність критеріальної характеристики професійної компетентності майбутнього дипломата пов'язана зі специфікою цієї категорії. Тісний взаємозв'язок і взаємозалежність усіх її внутрішніх елементів ускладнює чітке виділення критеріїв і показників сформованості кожного з них.

Відмітимо відсутність єдності думок учених щодо структури професійної компетенції як феномена. Традиційно дослідники виокремлюють такі критерії, які дозволяють фіксувати зміни різних аспектів професійної компетентності майбутніх дипломатів: ціннісно-мотиваційний, когнітивно-інтелектуальний, операційно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний.

Під час наукового пошуку з'ясовано, що майбутні дипломати з високим рівнем сформованості професійної компетентності характеризуються стійкою орієнтацією на професійні цінності та норми професійної діяльності; володіють професійно значущими якостями особистості; усвідомлюють духовні й моральні аспекти професійної діяльності; володіють розвиненою системою професійних знань у конкретному напрямі діяльності, а також системою знань суміжних дисциплін; наявним є міждисциплінарне розуміння аспектів проблеми; зорієнтованість на творчу працю в професійній діяльності; уміле та активне використання набутих і сформованих умінь, знань і навичок у процесі практичної діяльності; чітка орієнтація на неперервне самовдосконалення і професійний саморозвиток.

У третьому розділі – «*Моделювання процесу професійної підготовки майбутніх дипломатів*» – розроблено модель особистості дипломата; спроектовано модель професійної підготовки майбутніх дипломатів.

З'ясовано, що зростаюча динаміка в усіх сферах розвитку суспільства внесла істотні зміни в образ успішного професіонала і детермінувала потребу в розробці узагальненої моделі фахівця. У структурному плані модель фахівця, з одного боку, носить динамічний характер, з іншого – включає загальнопрофесійний, вузькопрофесійний і прогностичний компоненти.

Під моделлю фахівця розуміємо внутрішньо взаємообумовлену сукупність найбільш загальних соціальних вимог до рівня його професіоналізму, світоглядних і морально-етичних позицій, загальної і професійної культури й особистісних якостей.

Модель дипломата виступає як сукупність знань і якостей, які відображають державні й суспільні вимоги до нього не лише як до професіонала, але й як до особистості, суб'єкта суспільних відносин (рис. 1).

Рис. 1. Модель особистості дипломата

Модель є відображенням сучасних соціальних процесів і тенденцій їх розвитку, основними з яких є підвищення ролі особистісного чинника й частки управлінських функцій у загальній структурі професійної діяльності дипломата.

Проектування моделі підготовки здійснювалося з урахуванням поетапного розвитку й динамізації системи в такій послідовності: 1) формулювання мети

моделі; 2) визначення принципів, покладених в основу проектування моделі; 3) обґрунтування компонентів моделі та наповнення їх змістом; 4) виокремлення умов ефективного функціонування моделі; 5) визначення результату, на досягнення якого буде спрямована реалізація спроектованої моделі; 6) експериментальна апробація розробленої моделі в межах певних педагогічних умов.

Для забезпечення ефективної підготовки дипломатів як інтелектуальної еліти держави необхідне виконання низки неодмінних умов. Зокрема, при виборі її змісту й технологій здійснення слід виходити з таких положень: обов'язкове врахування цілей, змісту, характеру й структури майбутньої професійної діяльності з її попереднім психолого-педагогічним моделюванням та особливою увагою до змісту соціально-психологічних аспектів виконання професійних функцій; використання результатів моделювання професійної діяльності фахівця для психолого-педагогічного моделювання процесу підготовки дипломатів; попереднє виявлення дійсного рівня соціально-психологічної готовності й здатності студента до виконання управлінських функцій з погляду їх соціального змісту і відбір за його результатами потенційних керівників-лідерів на основі встановлених критеріїв; орієнтація освітнього процесу на використання активних методів навчання з метою формування високої адаптивності відібраних кандидатів у різноманітних складних професійних, управлінських і життєвих ситуаціях, рефлексія власної діяльності; формування чіткої інноваційної спрямованості мислення та практичної діяльності фахівця як передумови забезпечення його відповідності соціальним вимогам в умовах динамічних змін; розробка методів і технологій формування психологічної стійкості майбутніх дипломатів до дії різних стресогенних збурень зовнішнього середовища; прищеплення майбутнім фахівцям навичок системного мислення з обов'язковим урахуванням соціально-психологічних чинників, здійснюючи аналіз проблемних ситуацій, формуванні й реалізації стратегій виходу з таких ситуацій; необхідність професійного володіння кожним фахівцем ефективними технологіями й алгоритмами підготовки й ухвалення управлінських рішень з обов'язковим урахуванням і прогнозуванням усього спектру можливих техніко-економічних, соціально-психологічних й інших наслідків; орієнтація на оволодіння майбутніми дипломатами навичками психологічного самоконтролю, самовиховання й аутотренінгу, прищеплення потреби у використанні цих навичок для підтримки належного рівня свого фізичного й психоемоційного стану.

У дослідженні розглянуто дві різні системи: процес професійної підготовки майбутніх дипломатів та їхню діяльність. Змодельовано реально існуючу професійну діяльність, виділено її особливості, властивості, характеристики, враховуючі які досліджено можливості моделювання процесу професійної підготовки. Правомірність такого моделювання обґрунтовується положенням про специфічність освіти майбутніх дипломатів, що передбачає змодельовані елементи професійної діяльності.

В основу дослідження покладено теорію знаково-контекстного навчання. Контекстне навчання – це навчання, у якому динамічно моделюється предметний і соціальний зміст професійної діяльності й у такий спосіб забезпечуються умови трансформації навчальної діяльності студента у професійну діяльність фахівця.

Мета – досягнення індивідуальної інтерпретації студентом об'єктивних знань, при особово-смысловому прийнятті яких у контексті майбутньої професійної діяльності, можливе формування прикладних умінь і навичок, що за своєю суттю стає навчальною моделлю, що реалізовує компетентнісний підхід в освіті.

Сутність знаково-контекстного навчання полягає в наступному: організація активної діяльності студентів відповідно до закономірностей переходу від навчальних текстів, знакових систем як матеріальних носіїв минулого досвіду до професійної діяльності. Діяльність «контекстного навчання» в процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка властива у знаково-контекстному навчанні студентів, протікає як оперування знаково-символічними засобами в процесі моделювання, кодування/декодування, заміщення й схематизації інформації та її подальшої інтерпретації в контексті майбутньої дипломатичної праці. Дослідження показало, що це ні що інше, як види знаково-символічної діяльності, яку можна вважати внутрішнім гносеологічним механізмом створення контекстів і їхньої інтерпретації.

Структура процесу реалізації знаково-контекстного навчання включає: визначення цілей і завдань; обґрунтування суб'єкт-суб'єктної взаємодії у спроектованих професійних ситуаціях, що актуалізують адекватну знаково-символічну діяльність здобувачів та їхню рольову взаємодію; виявлення, разом із уже відомими закономірностями, специфічних закономірностей залежності ступеня усвідомлення студентами необхідності збагачення набутих знань (надання їм професійного контексту), від рівня розвиненості в них умінь і навичок знаково-символічної діяльності (моделювання та інших видів); визначення протиріч, форм, методів, прийомів та засобів досліджуваного процесу.

Виходячи з концепції знаково-контекстного навчання, інформація в процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти повинна даватися в контексті майбутньої професійної діяльності з перспективою подальшого професійного використання. При цьому діяльність викладача повинна вибудовуватися як організація розуміння студентів знаків і текстів та інтерпретації їх із позицій різних контекстів професійної діяльності (організаційного, предметного, просторово-часового, емоційного та ін.).

Проведене дослідження дозволило обґрунтувати сутність процесу реалізації знаково-контекстного навчання у професійній підготовці майбутніх дипломатів, що є відтворенням реальних ситуацій професійної діяльності або фрагментів дипломатичної праці в різних видах навчальних занять. Ґрунтуючись на теорії контекстно-знакового навчання, стало можливим наблизити професійну підготовку майбутніх дипломатів до реальних потреб ринку праці в кваліфікованих фахівцях дипломатичного сектору.

Метою реалізації знаково-контекстного навчання в професійній підготовці майбутніх дипломатів є вдосконалення предметно-специфічної знаково-символічної діяльності, у межах якої засвоюються спеціалізовані знання, підвищується операційно-діяльнісний рівень розвитку майбутнього фахівця за допомогою навчання оперування знаково-символічними засобами в контексті професійної діяльності.

Зміст процесу реалізації знаково-контекстного навчання в професійній підготовці майбутнього дипломата відображено в логічній послідовності таких

етапів: створення «динамічної смислової системи», результатом якої є усвідомлення особистісного сенсу професії дипломата шляхом застосування методу аргументативного дискурсу; досягнення розуміння базових дидактичних одиниць, що реалізовується за допомогою організаційно-розумових проєктів, що дозволяє досягти екстеріоризації внутрішніх і прихованих розумових процесів майбутніх дипломатів із метою їх корекції; подолання динамічних стереотипів, сформованих у процесі адаптації до професійної діяльності й створення нових контекстів (нових знакових систем, функціонування яких відбувається на інших підставах) за допомогою організаційно-комунікативних ігор та організаційно-діяльнісних ігрових форм, основний акцент яких спрямований на створення критерійно-забезпеченої рефлексії модельованої в грі.

Встановлено, що моделювання предметного й соціального контекстів очікуваної для майбутнього дипломата професійної діяльності на всіх видах занять надає навчальній діяльності особистісний сенс, викликає інтерес до свідомого засвоєння змісту професійної інформації. Це дає підстави вважати, що технологія знаково-контекстного навчання сприяє реалізації компетентнісної парадигми дипломатичної освіти, оскільки в її основі лежить спільна (ігрова) діяльність зобувачів, спрямована на створення умов для розвитку самосвідомості й самоорганізації, професійного й особистісного зростання майбутнього фахівця дипломатичної галузі.

Для реалізації знаково-контекстного навчання розроблено модель професійної підготовки майбутніх дипломатів, що складається з цільового, змістового, технологічного, оцінно-результативного блоків, пов'язаних функціональними зв'язками (рис. 2).

До складників розробленої моделі належать: цільовий, змістовний, технологічний, оцінний, результативний блоки. Так, *цільовий блок* містить мету професійної підготовки майбутніх дипломатів, визначену відповідно до соціального замовлення на підготовку висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців у галузі міжнародних відносин, формування професійної еліти, підготовка дипломатів нової формації. *Змістовний блок* охоплює характеристики професійної готовності (сформованість професійної свідомості, мотивів досягнень у професії, спрямованість на реалізацію професійного ідеалу у відповідних соціальних умовах, професійної компетентності та працездатності), теоретико-практичні передумови, принципи (науковості та доступності, систематичності й послідовності, зв'язку теорії з практикою, свідомості й активності, ініціативності та самостійності, індивідуалізації та диференціації) професійної підготовки майбутніх дипломатів. *Технологічний блок* професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави представлено педагогічними умовами (розвиток професійної ідентичності майбутніх дипломатів, реалізація знаково-контекстного навчання засобами інформаційних технологій, застосування інтерактивних технологій в знаково-контекстному навчанні). *Оцінний блок* об'єднує критерії (рівень розумового розвитку, ставлення до навчання, прагнення опанувати різні способи пізнання, мобілізація вольових зусиль для подолання труднощів у навчанні та досягнення поставлених цілей) з відповідними показниками рівнів сформованості зазначеної

готовності (низький, середній, високий). *Результатом* є сформованість готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності у відповідності до соціального замовлення.

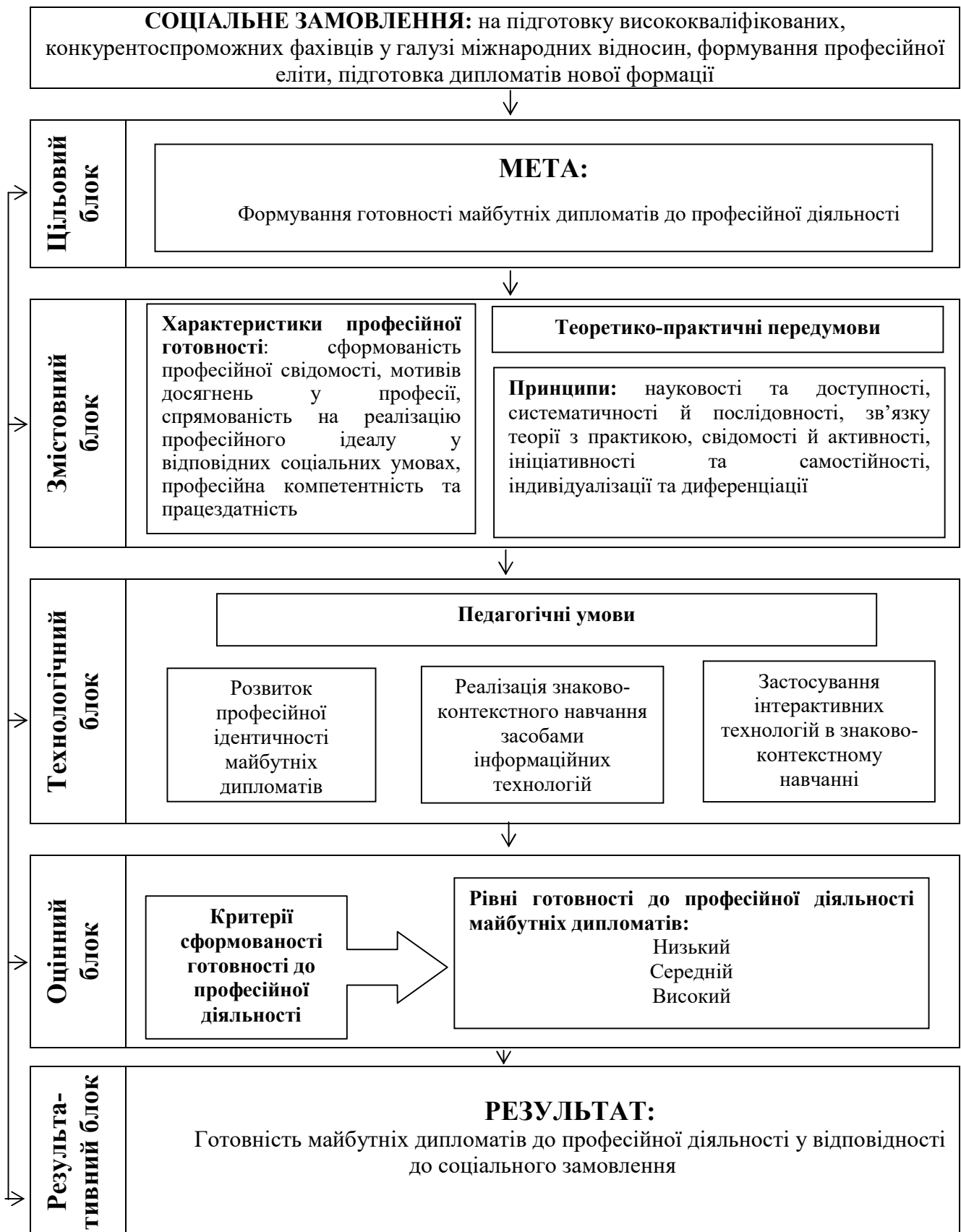

Рис. 2. Модель професійної підготовки майбутніх дипломатів

У четвертому розділі – *«Педагогічні умови реалізації моделі професійної підготовки майбутніх дипломатів»* – запроваджено педагогічні умови реалізації моделі професійної підготовки майбутніх дипломатів: розвиток професійної ідентичності майбутніх дипломатів, реалізації знаково-контекстного навчання засобами інформаційних технологій, застосування інтерактивних технологій в знаково-контекстному навчанні.

У процесі дослідження з'ясовано, що формування професійної ідентичності є складним процесом, який відбувається шляхом професіоналізації, завдяки становленню професіонала в процесі професійного становлення особистості. У майбутніх дипломатів відзначається висока мотивація до навчання, що зумовлено статусністю професії дипломата, впевненістю в подальшому працевлаштуванні та високим престижем праці.

Формуванню професійної ідентичності сприяє активна діяльність майбутнього дипломата в процесі навчання у закладі вищої освіти, де він може порівнювати отримані знання і навички з вимогами обраної професії.

Щоб успішно функціонувати в нових соціально-економічних умовах, витримувати конкуренцію на ринку праці майбутній дипломат має бути здатний до постійного розвитку і аналізу свого місця в соціальному середовищі. Розвиток передбачає спрямованість на професійне зростання, нову якість праці, відкритість інформації, гнучкість у цілепокладанні й ухваленні рішень. Дипломату необхідно буде вживатися в інше культурне середовище, зберігаючи свою національну ідентичність, громадянську позицію і в той же час органічно вступати в конструктивну взаємодію з представниками інших культур, забезпечуючи при цьому ефективність своєї професійної діяльності.

Отже, підвищення рівня готовності до творчої професійної діяльності майбутніх дипломатів неможливе без розуміння ментальності, способу життя, національних особливостей народу, мова якого вивчається. Підкреслено значущість у формуванні професійної ідентичності майбутніх дипломатів систематичної роботи з автентичними іншомовними художніми текстами. Твори професійно орієнтованого спрямування ознайомлюють майбутніх дипломатів із західною культурою, дозволяють їм заглибитись в інший лінгвосоціум. Залучення до прочитання таких творів сприяє полегшенню процесу інтеграції майбутніх дипломатів в міжнародне співтовариство, озброєє необхідними загальними і спеціальними професійними лінгвокраїнознавчими знаннями.

Зазначено, що тренінги формування професійної ідентичності активізують процес професійного самовизначення за допомогою таких стратегій як планування, прогнозування життєвих і професійних ситуацій, що сприяє формуванню у майбутніх дипломатів компонента рефлексії професійної ідентичності через здатність «побачити себе в майбутньому», що поєднано із прийняттям норм, критеріїв, вимог обраної професії, формуванням творчої позиції.

В умовах інформатизації освіти вироблено механізми, що дозволяють активізувати майбутніх дипломатів у освітньому процесі. У першу чергу до них відносяться навчальні ігри, зокрема – комп'ютерні навчальні ігри.

Доведено, що використання комп'ютерних навчальних ігор сприяє не тільки активізації пізнавальної діяльності студентів, а, й за певних дидактичних умов –

вдосконаленню професійної підготовки майбутніх дипломатів. Однією з таких умов є забезпечення професійної спрямованості ділових ігор, моделювання за їхньою допомогою предметного контексту, змісту та форм майбутньої професійної діяльності дипломатів.

Встановлено, що використання комп'ютерних навчальних ігор сприяє не тільки формуванню пізнавальних інтересів, а й розвитку логічних прийомів, таких як: аналіз, синтез, узагальнення та ін. Досить важливою характерною рисою комп'ютерних навчальних ігор є здійснення контролю за пізнавальною діяльністю студента. Ця функція дозволяє здобувачам перевірити власний рівень засвоєння навчального матеріалу, що також сприяє розвитку навичок самоконтролю.

Застосування комп'ютерних навчальних ігор на практичних заняттях розширює можливості викладача щодо збільшення частки самостійної роботи студентів за рахунок обов'язково програмного контролю.

При організації й проведенні заняття з використанням комп'ютерних дидактичних ігор слід дотримуватися певних методичних вимог, зокрема: комп'ютерна гра повинна бути логічним продовженням та завершенням конкретної теоретичної теми (розділу) навчальної дисципліни, практичним доповненням до теми (розділу) чи завершенням вивчення дисципліни в цілому; максимальна наближеність до реальних навчальних вимог; створення атмосфери пошуку та невимушеності; ретельна підготовка навчально-методичного забезпечення; чітко сформульовані завдання, умови та правила гри; наявність необхідного обладнання.

Під час наукового пошуку встановлено, що пізнавальні комп'ютерні ігри активізують мислення, сприяють підвищенню мотивації до навчання, надають заняттям позитивного емоційного фону, що сприяє більш ефективному прийняттю рішень щодо розв'язування певної проблеми та разом із цим дозволяє підвищити рівень засвоєних знань завдяки розвитку в майбутніх дипломатів пошуково-творчого мислення.

З'ясовано, що для розвитку майбутніх дипломатів необхідно створити умови для залучення їх до самостійної пізнавально-пошукової, дослідницької діяльності, досвід здійснення якої буде сприяти формуванню вміння самостійно здобувати нові знання під час вивчення різних дисциплін. В цьому контексті широкого застосування в освітньому процесі набувають мультимедійні інформаційні технології. Принципи технології мультимедіа характеризуються актами одномоментності візуального та процесуального слухового сприймання, синтезу та синхронізації вербалізованих та невербалізованих знань.

Завдяки мультимедійній інформації, що містять програми, майбутні дипломати вчаться пов'язувати отримані знання з навчальною темою, робити необхідні доповнення, самостійні висновки й узагальнення.

Перевагою застосування на заняттях мультимедійних програм, які виступають як джерело знань, є те, що завдяки наочності та концентрованості викладу матеріалу студенти дістають значний обсяг навчальної інформації за порівняно короткий час, що звільняє викладача від тривалих, часом достатньо непереконливих пояснень та призводить до формального та поверхневого засвоєння навчального матеріалу.

Використання інформаційних мультимедійних технологій дозволяє формувати пізнавальний інтерес до змісту навчального предмету, професійну мотивацію, розвивати творчий та інтелектуальний потенціал майбутнього дипломата, його здатність сприймати та генерувати нові знання та застосовувати їх на практиці.

Аналізуючи зміст освіти в закладах вищої освіти щодо підготовки майбутніх дипломатів, професійні вимоги до фахівців міжнародної галузі, прийшли до висновку, що одним із найбільш ефективних засобів їхнього розвитку є комп'ютерне моделювання. Працюючи з моделлю, майбутні дипломати вчаться коректно ставити цілі, виділяти головні й другорядні чинники в запропонованій ситуації, знаходити найбільш оптимальний варіант розв'язання поставленого завдання. Використання сучасних інформаційних технологій дає можливість автоматизувати складні розрахунки, більш наочно представити запроповану виробничу ситуацію, аргументовано пояснити отриманий результат. Крім того, студенти здобувають навички роботи з прикладними програмами.

Проведено аналіз поетапного застосування інтерактивних технологій на різних етапах навчання. Встановлено, що значна кількість професійних завдань, що вирішуються майбутніми дипломатами робить використання інтерактивних технологій навчання необхідним для відтворення соціокультурного контексту і подальшого формування досліджуваної готовності у межах квазіпрофесійної діяльності. Доведено, що застосування інтерактивних технологій сприяє поліпшенню якості навчання, скороченню його термінів, підвищенню професійної адаптації та конкурентноспроможності майбутніх дипломатів на ринку праці.

Ефективність запровадження педагогічних умов забезпечувалася відповідними методами, формами, засобами навчання і виховання майбутніх дипломатів: проблемне і проєктне навчання, мультимедійні технології, дискусії, рольові, ділові, комп'ютерні ігри, тренінги, кейс-технології, проєктування професійної діяльності, студентські науково-практичні конференції тощо.

У п'ятому розділі – «Дослідно-експериментальна робота з визначення ефективності процесу професійної підготовки майбутніх дипломатів» – визначено та впроваджено методiku і зміст дослідно-експериментальної роботи, проведено якісний і кількісний аналіз ефективності процесу професійної підготовки майбутніх дипломатів.

Дослідно-експериментальна робота з теми проводилась впродовж 2016–2022 н. р. На різних етапах педагогічного експерименту дослідженням охоплено близько 250 студентів, 80 викладачів закладів вищої освіти. Така дослідницька база дала змогу забезпечити репрезентативність статистично достовірної вибірки й розширити межі використання теоретичних висновків і практичних рекомендацій.

На *констатувальному етапі* педагогічного експерименту визначено вихідний рівень сформованості готовності до професійної діяльності, виділено найсуттєвіші чинники, що впливають на відповідну готовність студентів, визначено провідні умови, що інтенсифікують процес професійної підготовки майбутніх дипломатів, систематизовано й проаналізовано експериментальні дані.

На *формульовальному етапі* педагогічного експерименту розроблено й апробовано в експериментальній групі відповідну методiku згідно запропонованих напрямів.

Встановлено, що оптимальним для дослідження процесу формування готовності до професійної діяльності майбутніх дипломатів є метод педагогічного експерименту. Цей метод дозволяє не тільки виявити наявні рівні готовності до професійної діяльності, що склалися в минулому досвіді студентів, а й під час самого дослідження змінити початковий рівень на наступний, вищий, і простежити в реальному процесі розвитку його істотні закономірності, тобто дає можливість варіювати, перебудовувати методику формування готовності до професійної діяльності, виокремити тенденції її розвитку в залежності від напрямів технології використання знаково-контекстного навчання.

Для забезпечення принципу систематичності діагностування, в процесі реалізації формувального експерименту здійснювалося діагностування та фіксація якісних змін у розвитку готовності до професійної діяльності під час поетапного впровадження запропонованих напрямів формування цієї характеристики.

У дослідженні розглядається двохкомпонентна структура готовності до професійної діяльності, яка включає змістовно-операційний та мотиваційний компоненти.

Встановлено, що розвиток готовності до професійної діяльності як характеристики особистості в процесі навчання полягає не тільки в удосконаленні знань, умінь і навичок, але й в ускладненні мотивів навчання. Виходячи з цього в основу визначення критеріїв готовності до професійної діяльності покладено: прийоми мислення, знання як продукт їх застосування, вміння управляти розумовими процесами та пізнавальний інтерес як провідний мотив здійснення навчальної діяльності.

У дослідженні готовність майбутніх дипломатів до професійної діяльності як властивість особистості, що реалізується в навчальній діяльності, визначається за такими *критеріями*: рівень розумового розвитку, ставлення до навчання, прагнення опанувати різні способи пізнання, мобілізація вольових зусиль для подолання труднощів у навчанні та досягнення поставлених цілей.

Показниками прояву критеріїв готовності до професійної діяльності виокремлено такі: ступінь розвитку логічного мислення (уміння оперувати абстрактними поняттями; уміння здійснювати аналіз проблемних ситуацій; уміння продукувати нові знання, необхідні для розв'язання завдань; уміння здійснювати їх перенесення в нові умови); ступінь сформованості загальнонавчальних умінь (визначення цілей і засобів їх досягнення; складання, удосконалення і коригування плану роботи; збір інформації про процес виконання намічених планів; вивчення й оцінка процесу і результатів виконання планів та їх корекція); ступінь сформованості системи провідних знань (обсяг знань, що визначається системою засвоєних наукових фактів, правил, понять; міцність та дієвість знань, які характеризуються вміннями чітко і правильно відтворювати та застосовувати здобуті знання в умовах змінюваної навчальної діяльності; усвідомленість, яка передбачає вміння правильно й обґрунтовано пояснювати факти і явища у конкретних сферах діяльності); ступінь розвитку пізнавального інтересу (прагнення за власним бажанням брати участь у діяльності, в освітньому процесі; активне оперування набутими знаннями, вміннями й навичками; зосередженість уваги і низький рівень відволікання; застосування різних способів для розв'язування

складних завдань; прагнення до завершеності навчальних дій; до вільного вибору діяльності).

Вищезазначені критерії та показники дозволили виділити три рівні сформованості готовності до професійної діяльності (низький, середній, високий).

Низький рівень. Студенти володіють мінімальним обсягом знань, потребують спонукання до здійснення пізнавальної діяльності та участі викладача на всіх етапах управління процесом самостійної пізнавальної діяльності.

Середній рівень. Студенти володіють достатнім обсягом знань, виявляють інтерес до додаткової інформації (прагнуть поглибити власні знання); контроль за самостійною пізнавальною діяльністю має частковий характер.

Високий рівень. Знання студентів мають системний характер; студенти прагнуть здійснювати пізнавальну діяльність незалежно від чинників стримування (високий рівень стійкості пізнавального інтересу); самоконтроль має випереджувальний характер.

Визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності, основних положень щодо компонентів готовності до професійної діяльності та напрямів їхнього розвитку, дало змогу формалізувати та деталізувати структуру відповідної якості у вигляді моделі, яка дає можливість показати, що студенти з різним рівнем успішності утворюють групи, члени якої є не однорідними за своїм складом. Кожна з них поділяється на підгрупи, які мають певний рівень мотивації до пізнавальної діяльності.

Запропонована модель істотно спрощує фактично нескінченне розмаїття особливостей розвитку готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності у процесі їхньої навчальної діяльності.

В основу методики діагностування покладено комбінацію спеціально підібраних ситуацій «вибору» та прийому «переносу», що виявляють: спрямованість інтересу студентів до різних сторін навчальної діяльності; рівень аналізу й синтезу того, що виокремлюється аналізом, та абстрагування й узагальнення, що є похідними від них.

Встановлено, що використання саме цих методів найбільше відповідає визначеній моделі розвитку готовності до професійної діяльності і, що не менш важливо, може бути здійснено викладачем (без спеціальної підготовки) в реальних умовах освітнього процесу.

У дослідженні визначені: спосіб для однозначного виявлення властивості особистості, яка діагностується, в процесі об'єктивного контролю її сформованості; шкала оцінки властивості, що спирається на визначені показники сформованості готовності до професійної діяльності.

Оскільки впровадження експериментальної методики було спрямоване на формування готовності до професійної діяльності студентів тільки експериментальної групи, дані, одержані в процесі підсумкового діагностування, мали продемонструвати відмінності між результатами оцінювання рівнів сформованості відповідної якості студентів ЕГ та КГ.

Основними завданнями формувального етапу педагогічного експерименту було: пошук ефективних організаційних форм, методичних прийомів формування готовності до професійної діяльності майбутніх дипломатів; підтвердження

позитивного впливу запропонованих технологій на розвиток готовності до професійної діяльності студентів; аналіз результатів застосування запропонованої методики формування готовності до професійної діяльності.

Динаміку рівнів готовності до професійної діяльності студентів експериментальної групи по відношенню до контрольної показано на рис. 3.

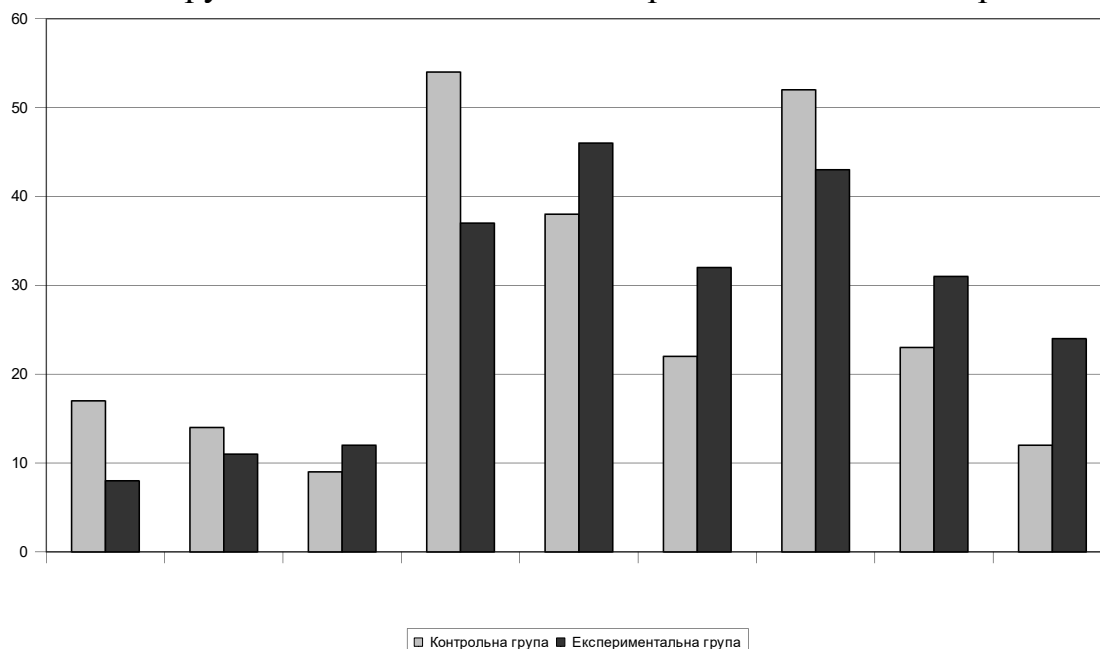

Рис. 3. Динаміка рівнів розвитку готовності до професійної діяльності студентів експериментальної та контрольної груп

Для обробки та визначення статистичної достовірності результатів експериментальної роботи використано методи математичної статистики (обчислення відсоткових співвідношень, непараметричний критерій Пірсона χ^2).

Кількісні показники сформованості готовності до професійної діяльності студентів в експериментальній та контрольній групах, їхні ранги, усі розрахунки, пов'язані з обчисленням подано в дисертації в таблицях 5.2.4 та 5.2.5.

Доведено, що процес формування готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності при використанні розробленої нами методики відбувається з більшою ефективністю і це має закономірний характер із вірогідністю не нижче 95 %.

ВИСНОВКИ

1. Здійснено теоретичний аналіз розробленості наукової проблеми та понятійно-термінологічного апарату дослідження.

Аналіз наукових досліджень щодо проблеми професійної підготовки майбутніх дипломатів засвідчив, що цей важливий компонент системи вищої професійної освіти України не отримав належного наукового осмислення з боку вітчизняних учених, питання професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави ще не достатньо опрацьовані в педагогічних розвідках.

На основі проведеного теоретичного аналізу наукових досліджень здійснено системний аналіз ключових понять професійної підготовки майбутніх дипломатів,

до яких ми віднесли терміни: «підготовка», «професійна підготовка», «майбутні дипломати», «професійна підготовка майбутніх дипломатів», «готовність майбутніх дипломатів до професійної діяльності», «професійна компетентність майбутніх дипломатів».

Запропоновано інтерпретацію поняття «професійна підготовка майбутніх дипломатів» як безперервного, свідомого, цілеспрямованого процесу особистісного і професійного зростання майбутнього дипломата, що забезпечує його фаховий розвиток, набуття практичного досвіду майбутньої діяльності, формування особистісних якостей, здатності до самовдосконалення і саморозвитку.

Готовність майбутніх дипломатів до професійної діяльності визначено як інтегральну характеристику особистості, що є сукупністю особистісних і професійних якостей і станів, які визначаються сформованістю професійної свідомості, мотивів досягнень у професії, спрямованістю на реалізацію професійного ідеалу у відповідних соціальних умовах, професійною компетентністю та працездатністю.

2. Проаналізовано методологічні підходи професійної підготовки майбутніх дипломатів.

Методологічний базис дослідження наукової проблеми теорії і практики професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави сформовано сукупністю наукових підходів (парадигмальний, системний, синергетичний, культурологічний, аксіологічний, акмеологічний, компетентнісний, діяльнісний та особистісно-орієнтований), які у своїй сукупності, доповнюючи один одного, характеризуються внутрішньою єдністю, взаємозалежністю й методологічними взаємозв'язками. Комплексне застосування визначених методологічних підходів уможливило різновекторний аналіз проблеми дослідження і синтез його результатів у побудові концепції, теоретичних положень, розробці моделі професійної підготовки майбутніх дипломатів та впровадженні її в реальний процес професійної підготовки студентів.

3. З'ясовано стан професійної підготовки майбутніх дипломатів у системі неперервної освіти.

Аналіз підготовки майбутніх дипломатів у закладах вищої освіти показав, що єдиної цілісної концепції щодо підготовки дипломатів в умовах ступеневої освіти, як складової неперервної освіти, немає. Системі професійної підготовки майбутніх дипломатів не вистачає різноманітності, мобільності, гнучкості, безперервності, наступності, варіативності. Та незважаючи на це, науковці одностайні стосовно того, що освіта загалом, а неперервна зокрема, має стати гарантом забезпечення історичного переходу нації до суспільства знань. Її провідною метою визначено розвиток особистості як суб'єкта діяльності, а сутністю підготовки дипломатів – оволодіння знаннями, уміннями, навичками, розвиток професійних якостей особистості, що забезпечить успішність і продуктивність у виконанні своїх професійних обов'язків.

Встановлено, що поряд із позитивними зрушеннями в підготовці дипломатів залишаються нерозв'язаними такі питання: розробка структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави; відповідне навчально-методичне забезпечення професійної підготовки

майбутніх дипломатів; визначення комплексу педагогічних умов ефективної професійної підготовки майбутніх дипломатів під час навчання в закладі вищої освіти; впровадження принципів спадкоємності і наступності в підготовку майбутніх дипломатів.

4. Виявлено особливості професійної підготовки майбутніх дипломатів в умовах глобалізаційних процесів.

З'ясовано, що історичні традиції і зміни внутрішнього й зовнішньополітичного розвитку України, з одного боку, та процеси глобалізації і трансформації міжнародних відносин, з іншого, стали вагомим чинником, що вплинув на визначення підходів і вимог до професійної підготовки майбутніх фахівців-міжнародників. Майбутні дипломати мають бути готові до життя та професійної діяльності у високотехнологічному та конкурентному глобалізованому світі. Професійна підготовка дипломата повинна забезпечити гармонійну взаємодію майбутнього фахівця з глобалізованим суспільством, сприяти підвищенню рівня загальної та професійної культури, самоактуалізації й самореалізації з орієнтацією на професійну діяльність, готувати до міжкультурної взаємодії, комунікації, формувати толерантність як стійку ціннісно-смыслову установку.

Професійна підготовка майбутніх дипломатів виступає в органічній єдності загального, особливого й одиничного. Як загальне, вона відтворює закономірності здобуття освіти і є складовою означеної системи; як особливе – має свою специфіку, зумовлену особливостями майбутньої професійної діяльності, необхідністю поєднання різних видів діяльності; як одиничне – відображає залежність професійної підготовки від індивідуальних особливостей майбутніх дипломатів, рівня їхніх знань, інтересів, схильностей.

Систему професійної підготовки дипломатів становлять такі методологічні компоненти: цілі, принципи, зміст освіти, методи навчання, його форми, засоби та результативність.

Проектуючи зміст дипломатичної освіти, необхідно орієнтуватися на стратегічні важелі модернізації дипломатії. По-перше, заклад вищої освіти повинен стати важливим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих установок особистості дипломата. По-друге, потенціал освіти потрібно повною мірою використовувати для консолідації суспільства, збереження єдиного культурного простору, подолання соціальних конфліктів. По-третє, дипломатична освіта повинна сприяти формуванню професійної еліти, підготовки політиків нової формації.

Підготовка майбутніх дипломатів і сучасні дослідження в галузі міжнародних відносин мають багато в чому міждисциплінарний характер і включають, окрім традиційних, екологічну, соціологічну, психологічну, культурологічну та інформаційно-технологічну та інші складові.

При підготовці майбутніх дипломатів і фахівців-міжнародників до роботи за кордоном необхідно акцентувати увагу на їхньому творчому розвитку, умінню знаходити найраціональніші конструктивні, технологічні, організаційні рішення, а також добре орієнтуватися у відборі наукової інформації та вирішувати різноманітні, принципово нові завдання. Це зумовлює нове бачення цілей професійної підготовки майбутніх дипломатів, зміну її статусу, посилення ролі

інноваційних методів у системі професійної освіти, які забезпечують посилену орієнтацію на наукову підготовку студентів та входження майбутніх фахівців у професію на основі її активного освоєння ще в період навчання у вищій школі.

Стрімке зростання обсягу наукової інформації у світі зумовлює тенденції інформатизації та технологізації професійної освіти, упровадження нових інформаційно комунікаційних технологій у всі види людської діяльності. ІКТ роблять процес підготовки майбутніх дипломатів керованим та індивідуально-диференційованим, з великою питомою вагою самостійної навчальної діяльності.

Виокремлено особливості професійної підготовки майбутніх дипломатів: цілеспрямоване застосування загальнопедагогічних та специфічних принципів, інтерактивних технологій у процесі професійної підготовки, інтеграція спеціальної фахової та гуманітарної підготовки; оптимізація професійно-адаптаційних процесів під час навчання в закладах вищої освіти.

5. Розроблено модель професійної підготовки майбутніх дипломатів та запроваджено педагогічні умови її реалізації.

У дослідженні обґрунтовано модель особистості дипломата, яка розглядається як сукупність знань і якостей, які відображають державні й суспільні вимоги до дипломата не лише як до професіонала, але і як до особистості, суб'єкта суспільних відносин.

В основу дослідження покладено теорію знаково-контекстного навчання. Перевага такого навчання полягає в тому, що майбутні дипломати займають активну позицію у процесі навчання, самостійно визначають мету та шляхи її досягнення, поступово рухаючись від навчально-пізнавальної діяльності до професійної. Важливим є готовність майбутніх дипломатів виконувати професійно-орієнтовані завдання, спираючись на отримані теоретичні знання і ефективно використати їх для розв'язання різних проблем професійного спрямування. У професійній підготовці майбутніх дипломатів, контекст має позитивний вплив на засвоєння ними матеріалу, оскільки він надає особистісний сенс освітньому процесу, дозволяє синхронізувати теоретичні знання з майбутньою професійною діяльністю, перетворити знання з абстрактної інформації у прикладний інструмент діяльності фахівця. Ґрунтуючись на теорії контекстно-знакового навчання, стало можливим наблизити професійну підготовку майбутніх дипломатів до реальних потреб ринку праці у висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівцях дипломатичного сектору.

Для реалізації знаково-контекстного навчання розроблено модель професійної підготовки майбутніх дипломатів. Підсистемами (блоками) побудованої моделі професійної підготовки майбутніх дипломатів є: цільовий (відображає мету професійної підготовки майбутніх дипломатів, визначену відповідно до соціального замовлення на підготовку висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців у галузі міжнародних відносин, формування професійної еліти, підготовка дипломатів нової формації); змістовний (охоплює характеристики професійної готовності (сформованість професійної свідомості, мотивів досягнень у професії, спрямованість на реалізацію професійного ідеалу у відповідних соціальних умовах, професійну компетентність та працездатність), теоретико-практичні передумови, принципи професійної підготовки майбутніх

дипломатів (науковості та доступності, систематичності й послідовності, зв'язку теорії з практикою, свідомості й активності, ініціативності та самостійності, індивідуалізації та диференціації); технологічний (презентує педагогічні умови: розвиток професійної ідентичності майбутніх дипломатів, реалізація знаково-контекстного навчання засобами інформаційних технологій, застосування інтерактивних технологій в знаково-контекстному навчанні); оцінний (відображає критерії готовності (рівень розумового розвитку, ставлення до навчання, прагнення опанувати різні способи пізнання, мобілізація вольових зусиль для подолання труднощів у навчанні та досягнення поставленої мети) з відповідними показниками рівнів сформованості зазначеної готовності (низький, середній, високий)). Результатом є сформованість готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності у відповідності до соціального замовлення.

6. Визначено критерії, показники та рівні готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності.

У дослідженні готовність до професійної діяльності як властивість особистості, що реалізується в навчальній діяльності, визначається за такими критеріями: рівень розумового розвитку, ставлення до навчання, прагнення опанувати різні способи пізнання, мобілізація вольових зусиль для подолання труднощів у навчанні та досягнення поставлених цілей.

Показниками прояву критеріїв готовності до професійної діяльності виокремлено такі: ступінь розвитку логічного мислення (уміння оперувати абстрактними поняттями; уміння здійснювати аналіз проблемних ситуацій; уміння продукувати нові знання, необхідні для розв'язання завдань; уміння здійснювати їх перенесення в нові умови); ступінь сформованості загальнонавчальних умінь (визначення цілей і засобів їх досягнення; складання, удосконалення і коригування плану роботи; збір інформації про процес виконання намічених планів; вивчення й оцінка процесу і результатів виконання планів та їх корекція); ступінь сформованості системи провідних знань (обсяг знань, що визначається системою засвоєних наукових фактів, правил, понять; міцність та дієвість знань, які характеризуються вміннями чітко і правильно відтворювати та застосовувати здобуті знання в умовах змінюваної навчальної діяльності; усвідомленість, яка передбачає вміння правильно й обґрунтовано пояснювати факти і явища у конкретних сферах діяльності); ступінь розвитку пізнавального інтересу (прагнення за власним бажанням брати участь у діяльності, в освітньому процесі; активне оперування набутими знаннями, вміннями й навичками; зосередженість уваги і низький рівень відволікання; застосування різних способів для розв'язування складних завдань; прагнення до завершеності навчальних дій; до вільного вибору діяльності).

На основі визначених критеріїв, схарактеризовано низький, середній, високий рівні готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності.

7. Здійснено науково-методичну рефлексію результатів дослідно-експериментальної роботи.

Зіставлення результатів експериментальної роботи показало, що рівень готовності майбутніх дипломатів до професійної діяльності за кожним із критеріїв вищий у експериментальних групах у порівнянні з контрольними. Позитивна

динаміка підтверджує результативність впливу розробленої моделі на професійну підготовку майбутніх дипломатів в експериментальних групах.

Вірогідність отриманих даних підтверджена методом математичної статистики (за χ^2 – критерієм Пірсона), який в експериментальних групах показав значну перевагу емпіричних значень показників над критичними на рівні вірогідності 95 %.

Проведене дослідження не вичерпує всіх теоретичних та практичних аспектів розглянутої проблеми. Подальший науковий пошук доцільно спрямувати на дослідження професійної підготовки дипломатів у системі післядипломної освіти, на оновлення змісту підготовки майбутніх дипломатів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ *Наукові публікації, які відображають основні наукові результати докторської дисертації*

Статті у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Балануца О. О. Базові характеристики майбутнього дипломата. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 41. Том 1. С. 176–180. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-1-27>

2. Балануца О. О. До питання вивчення феномену «безперервна освіта». *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. Вип. 192. С. 31–35. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-192-31-35>

3. Балануца О. О. Інтерактивні методи навчання в системі професійної підготовки дипломатів. науковий журнал. *Інноваційна педагогіка*: науковий журнал. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 40. С. 128–132. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/40.27>

4. Балануца О. О. Організація науково-дослідницької діяльності майбутніх дипломатів у процесі професійної підготовки. *Інноваційна педагогіка*: науковий журнал. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 39. С. 112–115. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.21>

5. Балануца О. О. Підготовка майбутнього дипломата: соціокультурні аспекти. *Педагогічні науки: теорія і практика*. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 2 (38). С. 92–95. DOI: <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2021-2-14>

6. Балануца О. О. Професійна підготовка майбутніх дипломатів в Україні у рецепції сучасних учених. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. Вип. 196. С. 88–92. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-196-88-92>

7. Балануца О. О. Професійна підготовка дипломатів в умовах глобалізації суспільства. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. Вип. 199. С. 78–82. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-199-78-82>

8. Балануца О. О. Розвиток міжкультурної комунікації майбутніх дипломатів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2021. № 77 (Т. 1). С. 114–118. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.77-1.20>
9. Балануца О. О. Розвиток толерантності майбутнього дипломата у процесі професійної підготовки. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 37. С. 161–165. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/37.32>
10. Балануца О. О. Саморозвиток майбутніх дипломатів у процесі професійної підготовки. *Соціальна робота та соціальна освіта*. Умань, 2021. Вип. 2 (7). С. 205–210. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244655](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244655)
11. Балануца О. О. Структурно-функціональна модель майбутнього дипломата у системі професійної підготовки. *Педагогічні науки: теорія і практика*. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 4 (40). С. 94–100. DOI: <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2021-4-14>
12. Балануца О. О. Формування інтелектуального та емоційного потенціалу майбутнього дипломата як синергія процесу самоактуалізації. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. Вип. 197. С. 59–63. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-197-59-63>
13. Балануца О. О. Формування культури соціально-професійної комунікації майбутнього дипломата. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2021. № 76 (Т. 1). С. 74–78. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-1.13>
14. Балануца О. О. Формування професійної ідентичності майбутніх дипломатів у процесі професійної підготовки. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2021. № 8. С. 49–53. DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2021.08/095-104>
15. Балануца О. О. Ціннісно-мотиваційний компонент у підготовці майбутнього дипломата. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 44. Том 1. С. 180–184. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/44-1-28>
16. Балануца О. О. Інформаційні технології у професійній підготовці дипломата. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 47(Т 1). С. 232–237. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-1-35>
17. Балануца О. О. Формування рефлексивної компетентності майбутнього дипломата у професійній підготовці. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 42. С. 117–121. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/42.23>

Статті у закордонних наукових періодичних виданнях:

18. Balanutsa O. Cognitive modeling in the management of educational institutions. *Pedagogy and education management review*. Tallinn, 2020. Issue 1. PP. 28–32. DOI: <https://doi.org/10.36690/2733-2039-2020-1-28>
19. Balanutsa O., Sehedá O. Educational dimension of public diplomacy: synergy of international and nation-wide educational projects. *The scientific heritage*. 2020. № 48. PP. 71–77. URL: <http://www.scientific-heritage.com/wp-content/uploads/2021/06/VOL-5-No-48-48-2020.pdf>
20. Balanutsa O. Features of training of a future diplomat. *Pedagogy and education management review*. Tallinn, 2021. Issue 1. PP. 44–48. DOI: <https://doi.org/10.36690/2733-2039-2021-1-44>
21. Haleta Y., Balanutsa O. Theory and Practice of Organization of Independent Cognitive Activity of Future Teachers by Means of Information and Communication Technology in Quarantine Conditions in Ukraine. *Proceedings of the International Conference on Economics, Law and Education Research (ELER 2021)*. Series : Advances in Economics, Business and Management Research. 2021. Vol. 170. Atlantis Press. URL : <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.210320.037>

Монографія:

22. Балануца О. О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави: моногр. Харків : Мачулин, 2021. 412 с.

Статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

23. Sybirna R., Fursykova T., Polishchuk G., Balanutsa O., Marchuk A. The main aspects of professional training of students in a pandemic. *Revista tempos e espaços em educação*. 2021. Vol. 14. Issue 33. PP. 16583. DOI: <https://doi.org/10.20952/revtee.v15i34.16906> (**Web of Science**)
24. Sybirna R., Polishchuk G., Balanutsa O., Marchuk A. The main aspects of distance education for students in times of epidemic restrictions. *Revista tempos e espaços em educação*. 2022. Vol. 15. Issue 34. PP. 16906. DOI: <https://doi.org/10.20952/revtee.v15i34.16906> (**Web of Science**)
25. Melnyk S., Petrukha N., Shuprudko N., Ilychok B., Balanutsa O. Socio-Economic Aspects of the Impact of Military Actions on the Labor Force. *International journal of computer science and network security*. 2022. Vol. 22 N. 7. PP. 252–258. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.7.31> (**Web of Science**)
26. Sadova I., Balanutsa O., Vialkova I., Voroshchuk O., Lemko H. The use of distance technologies in Rural Education in the context of the development of a system for assessing the quality of teaching. *Revista brasileira de educacao do campo-brazilian journal of rural education* 2022. Vol. 7. PP. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.20873/uft.rbec.e14239> (**Web of Science**)
27. Gavrysh I., Khltobina O., Chernenko O., Roienko S., Balanutsa O., Ivashchenko B., Romankova K. The Role of Communication and Dialogue During Studies in Higher Education. *International journal of computer science and network security*. 2022. V. 22 Issue 8 PP. 75–80. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.8.10> (**Web of Science**)

Наукові публікації, які додатково відображають наукові результати докторської дисертації

Навчальний посібник:

28. Балануца О. О. Родзинки дипломатії : навч. посіб. Київ, 2022. 148 с.

Тези в матеріалах науково-практичних конференцій:

29. Балануца О. О. Розвиток професійної мотивації майбутніх фахівців-міжнародників. *Психологія та педагогіка у XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрямки досліджень* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4–5 червня 2021 р.). Київ, 2021. С. 119–121.

30. Балануца О. О. Розвиток комунікативної компетентності майбутнього дипломата. *Modern directions of scientific research development* : матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (Чикаго, США, 4–6 серпня 2021 р.). Chicago, USA : VoScience Publisher, 2021. С. 166–169.

31. Балануца О. О. Творчий розвиток майбутніх дипломатів у процесі професійної підготовки. *Світ дидактики : дидактика в сучасному світі* : матер. міжнар. наук.-практ. інтер.-конф. (Київ, 21–22 вересня 2021 р.). Київ : «Видавництво Людмила», 2021. С. 146–148.

32. Балануца О. О. Ділова гра у професійній підготовці майбутнього дипломата. *Modern scientific research : achievements, innovations and development prospec* : матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (Берлін, Германия, 24–26 жовтня 2021 р.). Berlin, Germany : MDPC Publishing, 2021. С. 298–301.

33. Балануца О. О. Науково-дослідницька підготовка майбутніх дипломатів. *Rresults of modern scientific research and developmen* : матер. X міжнар. наук.-практ. конф. (Мадрид, Іспанія, 12–14 грудня 2021 р.). Madrid, Spain : Varca Academy Publishing, 2021. С. 307–310.

34. Балануца О. О. Знаково-контекстне навчання у професійній підготовці майбутнього дипломата. *Innovations and prospects of world science* : матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (Ванкувер, Канада, 29–30 грудня 2021 р.). Vancouver, Canada : Perfect Publishing, 2021. С. 416–420.

35. Балануца О. О. Особливості підготовки майбутнього дипломата. *Innovations and prospects of world science* : матер. VI міжнар. наук.-практ. конф. (Ванкувер, Канада, 2–4 лютого 2022 р.). Vancouver, Canada : Perfect Publishing, 2022. С. 331–335.

36. Балануца О. О. Мультимедійні інформаційні технології у підготовці майбутнього дипломата. *Modern science : innovations and prospects* : матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (Стокгольм, Швеція, 6–8 лютого 2022 р.). Stockholm, Sweden: SSPG Publish, 2022. С. 288–292.

37. Балануца О. О. Формування професійного самовизначення майбутніх дипломатів. *Science, innovations and education : problems and prospects*: матер. VII міжнар. наук.-практ. конф. (Токіо, Японія, 9–11 лютого 2022 р.). Tokyo, Japan : CPN Publishing Group, 2022. С. 346–348.

38. Балануца О. О. Розвиток соціально-професійних якостей майбутнього дипломата. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук* : матер. міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна,

4–5 лютого 2022 року). Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2022. С. 55–57.

Інші видання:

39. Балануца О., Сегеда О. Публічна дипломатія України в Кувейті : потенціал нестандартних рішень. *Україна дипломатична*. Київ, 2020. Вип. 21. С. 258–267.

40. Балануца О., Сегеда О. Публічна дипломатія в роботі дипустанов: цікаві факти з українського досвіду в Кувейті. *Україна дипломатична*. 2021. Вип. 22. С. 267–271.

АНОТАЦІЯ

Балануца О. О. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 2023.

У дисертації обґрунтовано теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх дипломатів; розроблено й експериментально перевірено ефективність моделі підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави.

Здійснено теоретичний аналіз розробленості наукової проблеми та понятійно-термінологічного апарату дослідження. Охарактеризовано методологічні підходи професійної підготовки майбутніх дипломатів. З'ясовано стан професійної підготовки майбутніх дипломатів у системі неперервної освіти. Виявлено особливості професійної підготовки майбутніх дипломатів в умовах глобалізаційних процесів (цілеспрямоване застосування загальнопедагогічних та специфічних принципів, інтерактивних технологій у процесі професійної підготовки, інтеграція спеціальної фахової та гуманітарної підготовки; оптимізація професійно-адаптаційних процесів під час навчання в закладах вищої освіти). Розроблено та експериментально перевірено модель професійної підготовки майбутніх дипломатів як єдність взаємообумовлених елементів, охоплених причинно-наслідковими зв'язками та зв'язками координування, складниками якої визначено цільовий, змістовний, технологічний, оцінний, результативний блоки. Здійснено науково-методичну рефлексію результатів дослідно-експериментальної роботи.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні дипломати, готовність майбутніх дипломатів до професійної діяльності, модернізація професійної підготовки, заклад вищої освіти.

ABSTRACT

Balanutsa O. O. Theoretical and methodical principles of professional training of future diplomats as an intellectual resource of the state. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences on the specialty 13.00.04 – theory and methodology of professional education. – Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University. Kropyvnytskyi, 2023.

Theoretical and methodical principles of professional training of future diplomats are substantiated in the doctoral thesis; the effectiveness of the model of training future diplomats as an intellectual resource of the state was developed and experimentally verified.

In the dissertation considered scientific novelty of the obtained results consists in the fact that for the first time the problem of professional training of future diplomats as an intellectual resource of the state has been comprehensively investigated, in particular: the scientific, theoretical and conceptual foundations of professional training of future diplomats have been theoretically substantiated; the model of professional training of future diplomats as the unity of interdependent elements covered by cause-and-effect relationships and coordination relationships has been substantiated, and pedagogical conditions for its implementation are introduced (development the professional identity of future diplomats, the implementation of symbolic-contextual education by means of information technologies, the use of interactive technologies in symbolic-contextual education); criteria are defined (level of mental development, a certain person's attitude to learning, his desire to master different ways of learning, mobilization of willpower in order to overcome difficulties in learning and achieve the set goal), indicators and levels of readiness of future diplomats for professional activity (high, medium, low); the essence of the concepts «professional training of future diplomats», «readiness of future diplomats for professional activity» is defined.

The leading idea of the research is based on the proposition that the integral and dynamic educational process of professional training of future diplomats in institutions of higher education is socially conditioned, pedagogically and professionally deterministic, taking into account modern processes of building a knowledge society, development of the continuous education system, domestic and foreign experience of training specialists in the international field.

The study is based on the understanding of the future diplomats' professional training as a continuous, conscious, purposeful process of personal and professional growth of the future specialist, which ensures his professional development, the acquisition of practical experience in future activities, the formation of personal qualities, the ability to self-improve and self-development.

The goal and result of training future diplomats is appropriate readiness. We consider the readiness of future diplomats for professional activity as an integral characteristic of the personality, which is a set of personal and professional qualities and states, which is determined by the formation of professional consciousness, motives for achievements in the profession, the focus on the realization of the professional ideal in the appropriate social conditions, professional competence and work capacity.

The implementation of the leading idea and conceptual principles is based on fundamental philosophical ideas, provisions that found expression in the set of main concepts (methodological, theoretical, technological) and allowed to achieve dynamism and completeness of the disclosure of the problem.

The methodological basis of the scientific problem study of the professional training theory and practice of future diplomats as an intellectual resource of the state is formed by a set of scientific approaches (paradigmatic, systemic, synergistic, cultural, axiological, acmeological, competence-based, activity-oriented, and personality-oriented), which in their totality complement each other, are characterized by internal unity, interdependence and methodological interconnections. Complex application of defined methodological approaches enables multi-vector analysis of the research problem and synthesis of its results in the construction of the concept, theoretical provisions, development of a model of future diplomats' professional training and its implementation in the real process of their professional training.

The analysis of the activities of educational institutions shows that there is no single coherent concept for the diplomats' training in the conditions of graduate education as a component of continuous education. Despite this, scientists are unanimous that education in general, and continuous education in particular, should become a guarantor of ensuring the historical transition of the nation to a society of knowledge. Its main goal is the development of the individual as a subject of activity, and the essence of the training of diplomats is the acquisition of knowledge, skills, and professional qualities of the individual, which will ensure success and productivity in the performance of professional duties.

A model of professional training of future diplomats has been developed, consisting of target, content, technological, evaluation-resultative blocks and their components. Pedagogical conditions for the implementation of the professional training model of the future diplomats have been introduced: the professional identity development of the future diplomats, the implementation of symbolic-contextual education by means of information technologies, the use of interactive technologies in symbolic-contextual education.

In the research, readiness for professional activity as a personal property that is realized in educational activities is determined according to the following criteria: the level of mental development, the attitude of a certain person to learning, his desire to master different ways of learning, the mobilization of willpower in order to overcome difficulties in learning and achieve the set goal. The aforementioned criteria and indicators made it possible to distinguish three levels of formation of readiness for professional activity (low, medium, high).

The comparison of the experimental work results has showed up that the level of future diplomats' readiness to professional activity according to each of the criteria is higher in experimental groups than in control groups. Positive dynamics confirms the effectiveness of the developed model's influence on professional training of future diplomats in experimental groups.

Key words: professional training, future diplomats, readiness of future diplomats for professional activities, modernization of professional training, higher education institution.

Підписано до друку 07.04.2023. Формат 60x84 ¹/₁₆. Зам. №567
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. др. арк. 1,9. Тираж 100.

---

*ВІДДРУКОВАНО: ФОП Піскова М.А.
м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 17-11.*

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 24440000000027816 від 18.08.2016.